

2. TIPOLOGIESE EN TEORETIESE PERSPEKTIEWE

Motorvoertuigkaping is die produk van verskeie faktore, derhalwe is dit onmoontlik om 'n enkele teorie te identifiseer wat 'n verklaring bied waarom 'n spesifieke slagoffer as teiken vir 'n spesifieke misdaad gekies word. In die lig hiervan is dit nodig om van 'n geïntegreerde benadering wat sowel tipologieë as teorieë insluit, gebruik te maak. Aangesien tipologieë die voorlopers van teoriebou vorm en geen teorie met betrekking tot slagofferaandadigheid geïdentifiseer kan word nie, gaan 'n tipologie (gebaseer op die tipologieë van Mendelsohn, Fattah, Schafer en Karmen) saamgestel word om as riglyn vir die bestudering van slagofferaandadigheid by motorvoertuigkaping te dien. Die tipologieë van Von Hentig en Van der Westhuizen sal in aansluiting hierby as raamwerk vir die analisering van slagoffervatbaarheid aangewend word. Benewens hierdie tipologieë, sal kriminologie- en viktimologieteorieë wat op slagoffervatbaarheid en die *modus operandi* van die oortreder betrekking het, ook gebruik word om die navorsing te rig. Die teorieë wat aandag sal geniet, is die rasonale-keuseperspektief van Cornish en Clarke, die roetine-aktiwiteitsbenadering van Cohen en Felson asook die sintesebenadering wat deur Fattah ontwikkel is.

2.1 SLAGOFFERTIPOLOGIEË

Biles (1987:71) definieer 'n tipologie as "a classification scheme that aids in the understanding of what a group of people has in common and how it differs from other groups". Louw et al. (1978:83) verwys op soortgelyke wyse na 'n tipologie as "enige sisteem of stelsel wat gebruik word om individue volgens sekere kriteria te klassifiseer". 'n Tipologie is dus 'n klassifikasiesistelsel wat as 'n verwysingsraamwerk vir waarneming en data-insameling gebruik kan word. Vanweë die feit dat 'n groot en soms onhanteerbare hoeveelheid data deur 'n tipologie georden word, kan moontlike gemeenskaplikhede en ooreenstemmings tussen verskynsels waargeneem word (Conklin, 1998:567; Mouton & Marais, 1988:139). Volgens McKinney (1966:5-8) dien 'n tipologie ook as basis vir die identifisering, beskrywing, vergelyking, verklaring en voorspelling van verskynsels en kan dit beskou word as 'n brug tussen teorieë en ongeordende empiriese gegewens. Enkele tipologieë met betrekking tot slagoffervatbaarheid en -aandadigheid wat operasioneel saamgestel is om juis hierdie funksie te verrig, geniet vervolgens (in die volgorde waarin dit ontwikkel is) aandag. Nadat die tipologieë bespreek is, sal hulle bruikbaarheid aan die hand van die kriteria vir 'n geskikte tipologie oorweeg word.

2.1.1 Tipologie van Benjamin Mendelsohn

Mendelsohn het as praktiserende advokaat gereeld tydens die voorbereiding van sake, in-diepte onderhoude met slagoffers, ooggetuies en beskuldigdes gevoer. Mettertyd het hy besef dat die verhouding tussen slagoffers en misdadigers dinamies van aard is en dat slagoffers dikwels tot hulle viktimisasie bydra (Roberts, 1990:24-25). Na aanleiding hiervan ontwikkel hy in 1947 'n tipologie wat gebaseer is op die skuldaandeel van die slagoffer. In die tipologie wys hy daarop dat slagofferaandadigheid op 'n kontinuum van skuldig tot onskuldig voorgestel kan word (Doerner & Lab, 1995:6; Meadows, 1998:12-13; Schmallegger, 1996:289). Die tipologie sien soos volg daaruit:

- **Die volkome of algeheel onskuldige slagoffer**

Hierdie individue toon geen provokerende of fasiliterende gedrag nie en doen alles binne hulle vermoë om misdaad te voorkom. Individue wat op die verkeerde tyd op die verkeerde plek is asook weerlose kinders wat mishandel word, is voorbeelde van hierdie tipe slagoffers. Persone wat bewusteloos of onbewus van hulle potensiaal vir viktimisasie is, soos byvoorbeeld persone wat in 'n koma is en by 'n ongelukstoneel beroof of verkrag word, word ook by hierdie kategorie ingesluit.

- **Die slagoffer met beperkte skuld**

Slagoffers met beperkte skuld word meestal geviktimiseer as gevolg van nalatigheid en/of onkundigheid. Kliënte van prostitute wat beroof word, vroue wat 'n aborsie ondergaan en met hulle lewens boet asook dwelmmiddelbruikers wat as gevolg van 'n oordosis sterf, is voorbeelde van slagoffers wat hulle bewustelik in 'n situasie plaas wat tot hulle viktimisasie kan lei.

- **Die skuldige slagoffer en die slagoffer wat net so skuldig soos die misdadiger is**

Individue wat ander bystaan in die pleeg van 'n misdaad of aanmoedig om dit te doen en in die proses beseer word, val in hierdie kategorie. Aangesien hierdie persone soms ook as vrywillige of insiklike slagoffers bekend staan, is slagofferlose misdade soos prostitusie hier ter sprake. Verskeie vorme van selfmoord, naamlik selfmoordkomplotte, selfmoord met instemming en genadedood op versoek, dien hier as voorbeelde.

- **Die slagoffer aan wie meer skuld toegeken word as die misdadiger**

Hierdie kategorie word gebruik vir slagoffers wat op so 'n wyse optree dat misdadige aksie geprovokeer of aktief uitgelok word. 'n Persoon wat byvoorbeeld 'n kroeggeveg uitlok, kan hom of haarself aan provokasie skuldig maak.

- **Die volkome skuldige slagoffer of die slagoffer wat die meeste of alleen skuld dra**

Slagoffers wat konfrontasie inisieer (bv. 'n persoon wat 'n argument in 'n kroeg begin), aggressiewe persone wat deur 'n ander persoon uit selfverdediging gedood word en 'n inbreker wat deur 'n huisbewoner geskiet word, kan as volkome skuldige slagoffers beskou word.

- **Die gesimuleerde of denkbeeldige slagoffer**

Slagoffers wat voorgee dat hulle geviktimizeer is ten einde die strafregplegingsstelsel te mislei, staan as gesimuleerde of denkbeeldige slagoffers bekend. Kinders asook individue wat aan die delusionele versteuring (paranoïde versteuring) ly of oor 'n histerioniese persoonlikheid beskik, maak hulle dikwels aan die gedrag skuldig.

2.1.2 Tipologie van Hans von Hentig

In sy boek, *The Criminal and his Victim*, wat in 1948 gepubliseer is, wys Von Hentig (1948:404-419) daarop dat viktimisering dikwels die gevolg van sekere risikofaktore is wat individue se potensiaal vir viktimisering verhoog. Op grond hiervan ontwikkel hy 'n klassifikasiesistelsel wat uit 13 kategorieë bestaan en gebaseer is op biologiese, sosiale, psigologiese en situasionele faktore wat kwesbaarheid of geneigdheid vir viktimisering betekenissvol kan beïnvloed. Die tipologie sien soos volg daaruit:

- **Jeugdige**

'n Gebrek aan ondervinding, emosionele onvolwassenheid, oortollige energie, fisieke swakheid en beperkte weerstand teen versoekings, maak jeugdige veral vatbaar vir gewelds- en seksuele misdade.

- **Vroue**

Von Hentig huldig die standpunt dat kwesbaarheid met geslag verband hou en dat vroue kwesbaarder as mans is. Die rede hiervoor is die beperkte fisieke krag waaroor vroue beskik. Dit is dan ook waarom hulle so dikwels die slagoffers van seksuele misdrywe word.

- **Bejaardes**

'n Kombinasie van fisieke en psigiese swakheid (a.g.v. die verouderingsproses), in samehang met materiële voorspoed, maak bejaardes die ideale prooi vir uitbuiters, swendelaars en roofsugtige misdadigers.

- **Geestesgebrekkiges en -krankes**

Geestesgestremde persone, alkoholiste, dwelmmiddelafhanklikes en persone wat aan die antisosiale persoonlikheidsversteuring (psigopatie) ly, is nie altyd in staat om helder te dink nie of tree dikwels so impulsief op dat hulle nie bewus is van die gevaarlike omstandighede waarin hulle, hulle bevind nie. Hierdie persone se geestestoestand dra dus daartoe by dat hulle kwesbaarheid vir viktimisasie hoog is.

- **Immigrante**

Aangesien immigrante nie vertrouwd is met die eise wat 'n nuwe kultuur stel nie, gebeur dit dikwels dat hulle met armoede, werkloosheid en vyandige gesindhede gekonfronteer en selfs deur lede van die dominante kultuur verwerp word. Immigrante het soms ook nie 'n ander keuse as om in omgewings te woon waar misdaad hoog is nie. Die gevolg hiervan is dat hulle enersyds geviktimizeer kan word en andersyds maklik by misdadige groepe betrokke kan raak.

- **Minderheidsgroepe**

Minderheidsgroepe is in 'n groot mate kwesbaar vir diskriminasie, ongelyke behandeling en uitbuiting. Veral wanneer minderheidsgroepstatus verband hou met faktore soos ras, geslag, taal en godsdienst, kan individue se risiko vir viktimisasie verhoog.

- **Domnormales**

Hierdie individue, wat volgens Von Hentig gebore slagoffers is, word as gevolg van hulle

intellektuele status maklik deur uitbuiters geviktimizeer. Die rede hiervoor is dat hulle nie die beskerming geniet van geestesgestremdes nie en ook nie oor die intellektuele potensiaal beskik om die moontlikheid van viktimisasië in te sien nie.

- **Depressiewe en swartgallige persone**

Hierdie kategorie sluit individue in wie se emosionele toestand hulle risiko vir viktimisasië verhoog. Probleme van hierdie aard kan byvoorbeeld tot onverskillige optrede lei soos om nie die nodige voorsorg vir selfbeskerming te tref nie.

- **Hebsugtige persone**

Aangesien die neiging by sommige persone bestaan om meer geld te maak as wat normaalweg aanvaarbaar is, ontstaan die moontlikheid dat alle redelikheid, intelligensie en ervaring deur die behoefte oorheers word. Dit dra weer daartoe by dat hierdie individue veral vatbaar vir uitbuiting word. Hebsugtige persone se geldgierigheid oorheers dikwels hulle vermoë om realisties oor gevare te besin. Derhalwe val hulle georganiseerde misdadigers, swendelaars, dobbelaars en ander uitbuiters maklik ten prooi.

- **Losbandige en wellustige persone**

Hierdie kategorie word gebruik vir promiskue persone en prostitute wie se lewenstyl hulle risiko vir viktimisasië verhoog.

- **Eensame en gebroke persone**

Die soeke na vriendskap en kameraadskap asook die behoefte om deel van 'n groep te wees, kan daartoe bydra dat individue se verdedigingsmeganismes verswak en dat negatiewe eienskappe in ander geïgnoreer word. Wanneer dit gebeur, verhoog die individu se risiko om geviktimizeer te word. Persone wat 'n lewensmaat verloor deur byvoorbeeld te skei of iemand aan die dood af te staan, kan hulleself as eensame en gebroke persone beskou en vanweë die eensaamheid hulle potensiaal vir viktimisasië verhoog.

- **Gehate persone**

Sommige persone se optredes is van so 'n aard dat hulle haat by ander ontlok wat weer tot

uiting kan kom in die viktimisering van die persone wat die haat veroorsaak. 'n Vader wat 'n alkoholis is en gesinslede se lewens oor 'n lang tydperk benadeel het, kan die slagoffer word van die konflikatmosfeer wat hy self geskep het.

- **Gefrustreerde, geblokkeerde en/of vegtende persone**

Hierdie individue is dikwels slagoffers van situasies wat hulle self geskep het. Individue wat by misdadige bedrywighede betrokke is en dan geviktimiseer word asook slagoffers van afpersing, uitbuiting en slenterspeletjies, kan as geblokkeerde en/of gefrustreerde slagoffers beskou word. Die feit dat hulle nie die misdaad by die polisie kan gaan aanmeld nie, verhoog hulle kwesbaarheid vir viktimisasie. Vegtende slagoffers het betrekking op individue wat as gevolg van die weerstand wat hulle teen die misdadiger bied, beseer word.

2.1.3 Tipologie van Ezzat Fattah

Alhoewel Fattah nie 'n sentrale kriterium as grondslag vir sy tipologie wat in 1967 geformuleer is, gebruik nie, is sy tipologie ook op slagoffervatbaarheid en -aandadigheid gebaseer (Drapkin & Viano, 1974:20; Pretorius, 1986:36-37; Elias, 1986:59; Karmen, 1990:117). Fattah se tipologie sluit die volgende kategorieë in:

- **Nie-deelnemende slagoffers**

Nie-deelnemende slagoffers lewer geen bydrae tot die misdade wat teen hulle gepleeg word nie. Hierdie kategorie stem ooreen met die volkome onskuldige slagoffer wat deur Mendelsohn geïdentifiseer is.

- **Latente of gepredisponeerde slagoffers**

Hierdie individue toon sekere kenmerke wat hulle predisponeer om geviktimiseer te word. Alhoewel Fattah van mening is dat bepaalde tipes misdade by herhaling teen latente of gepredisponeerde slagoffers gepleeg word, laat hy na om aan te toon watter kenmerke by hierdie persone aanwesig is.

- **Provokerende of uittartende slagoffers**

Provokerende slagoffers is individue wat viktimisasie aktief uitlok. Uittarting sluit enige fisieke,

verbale en/of nie-verbale gedrag wat tot viktimisasie kan bydra, in.

- **Deelnemende slagoffers**

Individue wat as gevolg van hulle passiwiteit of nalatigheid sake vir die misdadiger vergemaklik, kan as deelnemende slagoffers beskou word.

- **Valse slagoffers**

Valse slagoffers is individue wat voorgee dat hulle slagoffers van misdaad is, terwyl dit in werklikheid nie die geval is nie. Hierdie kategorie stem ooreen met die denkbeeldige slag-offers wat deur Mendelsohn geïdentifiseer is.

2.1.4 Tipologie van Stephen Schafer

In sy boek, *The Victim and his Criminal*, wat in 1968 gepubliseer is, hersien Schafer (1977:45) Mendelsohn en Von Hentig se tipologieë en gee hy ook 'n kritiese herevaluering van die slagoffer se rol tydens viktimisasie. Hoewel hy net soos Mendelsohn en Von Hentig tot die slotsom kom dat slagoffers soms tot hulle eie viktimisasie bydra, benadruk hy die funksionele verantwoordelikheid van slagoffers om viktimisasie te voorkom. Na aanleiding hiervan stel hy 'n tipologie saam waar verantwoordelikheid van die slagoffer die kriterium vir klassifikasie is. Die tipologie sluit die volgende kategorieë in:

- **Nie-verwante ("unrelated") slagoffers**

Geen slagoffer verantwoordelikheid is hier ter sprake nie, aangesien daar geen voorafgaande betrokkenheid tussen die partye bestaan nie. Die slagoffers is in hierdie geval onskuldige slagoffers van die misdaad wat gepleeg word. 'n Bankteller wat die slagoffer van 'n bank-roof is, kan as 'n nie-verwante slagoffer beskou word.

- **Provokerende slagoffers**

Individue wat 'n oortreder aktief uitlok en as gevolg hiervan geviktimizeer word, kan as provokerende slagoffers beskou word. In hierdie geval deel die slagoffer verantwoordelikheid met die misdadiger, aangesien die misdadiger se reaksie op sekere aksies of gedrag van die slagoffer volg.

- **Presipiterende slagoffers**

Slagoffers wat in hierdie kategorie val, is in 'n mate verantwoordelik vir hulle viktimisasie. Hierdie slagoffers skep geleentheid vir misdaad deur gevaarlike plekke of situasies te betree of te besoek op tye wat hulle risiko vir viktimisasie verhoog. Individue wat ontoepaslik geklee is of alleen in 'n donker steeg stap, is voorbeelde van hierdie tipe slagoffers.

- **Biologies swak slagoffers**

Bejaardes, jeugdige en enige ander individue wat as gevolg van sekere fisieke en/of psigiese kenmerke nie in staat is om weerstand teen misdaad te bied nie en as gevolg hiervan kwesbaar vir viktimisasie is, word by hierdie kategorie ingesluit.

- **Sosiologies swak slagoffers**

Hierdie kategorie word gebruik vir immigrante, minderheidsgroepe en ander individue wat nie ten volle in die samelewing geïntegreer is nie en as gevolg van kulturele verskille as maklike teikens vir viktimisasie beskou word. Hierdie slagoffers asook diegene wat as gevolg van sekere fisieke en psigiese faktore 'n hoë risiko vir viktimisasie toon, dra geen verantwoordelikheid vir die misdade wat teen hulle gepleeg word nie.

- **Selfviktimiserende slagoffers**

Individue wat betrokke is by dwelmmiddelgebruik, prostitusie en dobbelary en as gevolg hiervan skade ly, word as selfviktimiserende slagoffers beskou. Hierdie slagoffers is ten volle verantwoordelik vir die gevolge van viktimisasie.

- **Politieke slagoffers**

Politieke slagoffers het betrekking op individue wat geviktimizeer word omdat hulle diegene met politieke mag opponeer. Vanweë die feit dat hierdie individue gewoonlik geviktimizeer word om hulle in 'n ondergeskikte posisie te hou, dra die individue geen slagofferverantwoordelikheid nie.

2.1.5 Tipologie van Jacob van der Westhuizen

Van der Westhuizen (1977:123-125) se slagoffertipologie wat in 1977 geformuleer is, bevat elemente van Von Hentig se tipologie en is geskoei op die kriterium van slagoffer-vatbaarheid. Sy tipologie sluit die volgende kategorieë in:

- **Weerlose slagoffers**

Vroue, kinders, bejaardes, siekes, eensames, geestesgestremdes en sterwende persone wat liggaamlik en/of psigies weerloos teen misdaad is, word by hierdie kategorie ingesluit.

- **Pronksugtige slagoffers**

Persone wat hulle sukses, liggame, juwele (weelde) en/of eiendom ten toon stel en dan as gevolg hiervan geviktimizeer word, kan as pronksugtige slagoffers beskou word.

- **Wellustige slagoffers**

Individue wat hulleself skuldig maak aan prostitusie, homoseksuele aktiwiteite, owerspel, masochisme en seksorgies, verhoog hulle risiko vir besering of viktimisering deur hulle optrede.

- **Hebsugtige slagoffers**

Hierdie kategorie word gebruik vir afpersers, swendelaars en ander persone wat hulle medemens finansieel uitbuit en later slagoffers van hulle eie ongenaakbaarheid word.

- **Doellose slagoffers**

Individue wat rondswerf, soos immigrante en toeriste asook diegene wat doelloos in die samelewing rondbeweeg soos boemelaars, drosters en bedelaars, kan as doellose slagoffers getipeer word.

- **Aggressiewe slagoffers**

Enige individu wat as gevolg van 'n aggressiewe houding of gedrag, aanranding of moord uitlok, kan in hierdie kategorie geplaas word.

- **Nalatige slagoffers**

Nalatige slagoffers is persone wat nie die nodige voorsorg teen misdaad tref nie en gevolglik geviktimizeer word weens hulle agterloosigheid en/of argeloosheid. Individue wat byvoor-beeld sleutels, geld en/of eiendom laat rondlê, kan as gevolg van hierdie gedrag hulle potensiaal vir viktimisering verhoog.

- **Beroepblootgestelde slagoffers**

Individue wat as gevolg van beroepsomstandighede 'n hoë risiko vir viktimisering toon, is hier ter sprake. Banktellers, kassiere, sekuriteitswagte, polisiebeamptes, nagwerkers (bv. medici, verpleegkundiges en skofwerkers), taxibestuurders asook persone wat op afgeson-derde plekke werk, soos boere, kan as beroepblootgestelde slagoffers beskou word.

- **Afwykende groepgebonde slagoffers**

Individue wat lid is van 'n groep wat by misdadige aktiwiteite betrokke is en deur hierdie groeplede by dobbelary, bende-aktiwiteite of enige ander vorm van misdadige gedrag betrek word, staan as afwykende groepgebonde slagoffers bekend.

- **Toevallige slagoffers**

Persone wat alles doen wat binne hulle vermoë lê om misdaad te ontwyk, maar ten spyte van voorsorgmaatreëls nogtans geviktimizeer word, val in hierdie kategorie. 'n Huiseienaar wat alle moontlike voorsorg teen inbraak tref en ten spyte van diefwering, 'n waghond en 'n alarmstelsel steeds 'n misdadiger wat inbreek ten prooi val, kan hier as voorbeeld dien.

2.1.6 Tipologie van Andrew Karmen

Karmen (1990:117-120) het soos bogenoemde skrywers, ook 'n tipologie van verskillende tipes slagoffers saamgestel, maar dit op 'n spesifieke misdaad, naamlik motorvoertuig-diefstal van toepassing gemaak. Hierdie tipologie wat in 1980 geformuleer is, is op die skuldaandeel van individue gebaseer en word in ses kategorieë ingedeel. Volgens hierdie indeling word slagoffers geïdentifiseer wat varieer van volkome onskuldige slagoffers tot slagoffers wat volkome verantwoordelik vir die misdaad is. Karmen se tipologie sien soos volg daaruit:

- **Konsensieuse weerstandbiedende slagoffers (“Conscientiously resisting”)**

Hierdie individue wat as volkome onskuldige slagoffers beskou kan word, is misdaadbewuste persone wat spesiale voorsorgmaatreëls tref om motorvoertuigdiefstal te voorkom. Sekuriteitspesialiste word byvoorbeeld genader of gesofistikeerde teendiefstal-meganismes word geïnstalleer. Daar word dus aktief opgetree om die misdadiger se taak te bemoeilik en risiko's vir viktimisasie te verminder. Hierdie individue is hoofsaaklik die slagoffers van professionele misdadigers wat weet hoe om gesofistikeerde teendiefstal-hardeware buite werking te stel.

- **Konvensioneel versigtige slagoffers (“Conventionally cautious”)**

Hoewel hierdie slagoffers ook besorg is oor die risiko vir motorvoertuigdiefstal, tref hulle slegs konvensionele voorkomingsmaatreëls soos om deure te sluit, waardevolle artikels uit die motorvoertuig te verwyder en nie sleutels in die motorvoertuig se aansitter te laat nie. Hulle maak ook staat op teendiefstalmeganismes wat voertuigvervaardigers as standaard-toerusting in motorvoertuie installeer.

- **Nalatige fasiliterende slagoffers (“Carelessly facilitating”)**

Hierdie individue, wat as gedeeltelik onskuldige slagoffers beskou kan word, skep geleentheid of fasiliteer misdaad deur hulle nalatige gedrag. Alhoewel hierdie slagoffers nie doelbewus viktimisasie uitlok nie, is hulle onverskillig ten opsigte van die risiko's wat vir die pleeg van die misdaad bestaan. Deure wat nie gesluit word nie, vensters wat oopgelaat word en sleutels wat binne die motorvoertuig vergeet word, is voorbeelde hiervan. Hierdie individue is dikwels die slagoffers van onervare motordiewe wat geleentheidsmisdade pleeg.

- **Presipiterende inisiërende slagoffers (“Precipitative initiators”)**

Individue wat motorvoertuigdiefstal presipiteer deur 'n motorvoertuig ongesluit, blootgestel en kwesbaar in 'n area met 'n hoë misdaadkoers te laat met die hoop dat hulle motorvoertuig (veral een wat in 'n swak toestand is) gesteel sal word, kan as gedeeltelik verantwoordelike slagoffers beskou word.

- **Provokerende sameswerende slagoffers (“Provocative conspirators”)**

Hierdie individue kan in 'n groot mate vir die motorvoertuigdiefstal verantwoordelik gehou word, aangesien hulle die diefstal van hulle motorvoertuie inisieer. 'n Individu wat saam met 'n motorvoertuigdief werk of reëlings tref om sy of haar motorvoertuig vir versekerings-doeleindes te laat steel, is 'n voorbeeld van hierdie tipe slagoffer.

- **Volkome verantwoordelike slagoffers**

Persone wat 'n motorvoertuig valslik as gesteel aanmeld met die oogmerk om 'n versekeringseis in te stel, kan as volkome verantwoordelike slagoffers beskou word. Individue wat versekering op 'n motorvoertuig uitneem wat hulle nie besit nie met die doel om dit later as "gesteel" aan te meld en 'n versekeringseis in te stel, is inderwaarheid misdadigers wat hulle as slagoffers voordoen.

2.2 EVALUERING VAN SLAGOFFERTIPOLOGIEË

'n Tipologie het slegs waarde indien dit aan sekere vereistes voldoen. Bogenoemde tipologieë word vervolgens aan die hand van hierdie vereistes geëvalueer.

2.2.1 Vereistes vir tipologieë

'n Tipologie behoort aan sekere vereistes te voldoen ten einde prakties toepasbaar te wees. Die tipologieë van Von Hentig, Mendelsohn, Fattah, Schafer, Van der Westhuizen en Karmen sal vervolgens aan die hand van die vereistes geëvalueer word, waarna die waarde daarvan vir die onderhawige studie aangedui sal word.

- **Uniformiteit**

Uniformiteit beteken dat 'n eenvormige kriterium vir klassifikasie gebruik moet word (Pretorius, 1986:31). Von Hentig se slagoffertipologie wat gebaseer is op biologiese, sosiale, psigologiese en situasionele faktore wat 'n individu se risiko vir viktimisasie kan verhoog, gaan mank aan 'n sentrale kriterium vir klassifikasie, terwyl Fattah nie eers 'n sentrale kriterium as grondslag vir sy tipologie oorweeg het nie. Die tipologieë van Mendelsohn en Karmen, wat skuldaandeel beklemtoon asook dié van Schafer en Van der Westhuizen wat onderskeidelik verantwoordelikheid en slagoffervatbaarheid as kriterium gebruik, voldoen wel aan die

uniformiteitsvereiste.

- **Onderlinge uitsluitendheid**

Ten einde aan die vereiste van uitsluitendheid te voldoen, moet die geïdentifiseerde tipes mekaar sodanig onderling uitsluit dat 'n besondere geval slegs aan een van die tipes toegewys kan word (Snyman, 1986:33). Die klassifikasiesetel van Von Hentig voldoen nie aan hierdie vereiste nie. 'n Jong vroulike immigrant wat beroof word, kan byvoorbeeld as 'n vrou, jeugdige en/of immigrant geklassifiseer word. Die tipologie van Fattah toon dieselfde leemte. Latente slagoffers kan ook as provokerende of deelnemende slagoffers gekategoriseer word. Aangesien 'n pronksugtige slagoffer ook aggressief of nalatig kan wees, voldoen Van der Westhuizen se tipologie ook nie aan bogenoemde vereiste nie. Die klassifikasiesetel van Schafer kan op dieselfde wyse gekritiseer word, aangesien 'n biologies swak slagoffer ook selfviktimerend kan optree. Slegs twee van die tipologieë, naamlik dié van Mendelsohn en Karmen, voldoen aan die vereiste vir onderlinge uitsluitendheid omdat geen oorvleueling van tipes voorkom nie.

- **Eenvoudigheid**

Eenvoudigheid verwys na die gemak waarmee 'n tipologie gebruik kan word om empiriese gegewens te verwerk (McKinney, 1966:26). Hoe eenvoudiger 'n klassifikasiesetel, hoe makliker is dit om die setel te gebruik. Die tipologieë van Mendelsohn en Karmen wat slagoffers op 'n kontinuum plaas wat van volkome onskuldige tot volkome skuldige slagoffers strek, bemoeilik die toepassing van die tipologieë op empiriese gegewens. Von Hentig en Fattah se nalaat van die identifisering van 'n sentrale kriterium vir klassifikasie, lei daartoe dat hulle tipologieë nie geredelik op empiriese gegewens toegepas kan word nie. Tipologieë wat nie onderling uitsluitend is nie, soos dié van Schafer waar biologiese swak slagoffers ook jong mans en bejaarde vrouens kan insluit, voldoen ook nie aan bogenoemde kriterium nie. Slegs die tipologie van Van der Westhuizen voldoen aan die vereiste van eenvoudigheid, aangesien die tipes relatief ongekompliseerd is en die klassifikasiesetel maklik op empiriese gegewens toegepas kan word.

- **Betekenisvolheid**

Volgens Pretorius (1986:31) behels betekenisvolheid dat 'n tipologie moet voldoen aan die vereistes waarvoor dit ontwerp is. Die tipologieë van Mendelsohn en Karmen, wat voorsiening

maak vir verskeie variasies van skuldaandeel, kan as voorbeeld gebruik word van tipologieë wat aan die betekenisvolheidsvereiste voldoen. Van der Westhuizen en Schafer se tipologieë, wat ontwerp is om die verantwoordelikheid vir die misdaad te bepaal, voldoen ook aan hierdie kriterium. Die tipologieë van Von Hentig en Fattah is egter te wyd en te vaag om aan hierdie vereiste te voldoen.

- **Meetbaarheid**

Meetbaarheid verwys na die mate waarin die onderskeie komponente van tipologieë gemeet kan word (Galaway & Hudson, 1981:21). Weerloosheid as 'n komponent van slagoffervatbaarheid is byvoorbeeld 'n kategorie wat in sowel Von Hentig as Van der Westhuizen se tipologieë voorkom. Dit is egter moeilik om weerloosheid te meet. Schafer se verwysing na die biologies swak slagoffers asook Mendelsohn en Karmen se sentrale kriterium van skuldaandeel, is ook moeilik meetbaar. Die feit dat Fattah nie duidelik omskryf watter eienskappe viktimisasie kan predisponer nie, maak dit moeilik om te bepaal of hierdie tipologie wel aan die meetbaarheidsvereiste voldoen.

- **Universaliteit**

'n Tipologie behoort universeel bruikbaar te wees (Pretorius, 1986:31). Dit impliseer dat dit nie tydsgebonde sal wees nie en dus met tydsverloop relevant sal bly. Al ses die tipologieë wat bespreek is voldoen aan die vereiste van universaliteit, aangesien die kategorieë van slagoffers wat by die klassifikasiesistels ingesluit is, wêreldwyd voorkom. Aspekte soos skuldaandeel en verantwoordelikheid wat in die tipologieë van Mendelsohn, Schafer en Karmen as sentrale kriteria gebruik word, is ook by die pleeg van alle misdade ter sprake en dus universeel bruikbaar.

- **Volledigheid**

Die volledigheid van 'n tipologie verhoog die waarde daarvan, aangesien dit alle vorme of variasies van slagoffers, misdadigers, misdaad en/of slagoffer-misdadigerverhoudings weerspieël (Snyman, 1986:35). Die feit dat die tipologieë van Mendelsohn, Von Hentig en Karmen slegs vir individuele slagoffers voorsiening maak en nie soos dié van Van der Westhuizen na groepe slagoffers verwys nie, dui op 'n onvolledige klassifikasiesistels. Die tipologie van Fattah wat slegs voorsiening maak vir misdade teen die persoon en nie verduidelik watter individuele kenmerke viktimisasie kan presipiteer nie, gaan veral mank aan hierdie

vereiste. Schafer en Van der Westhuizen se tipologieë kan slegs as gedeeltelik volledig beskou word. Alhoewel Van der Westhuizen voorsiening maak vir groepgebonde en beroepblootgestelde slagoffers, kan 'n kategorie soos woonomgewing-blootgestelde slag-offers (bv. slagoffers wat in 'n area met 'n hoë misdaadsyfer woonagtig is), hierby ingesluit word (Pretorius, 1982:57). Onvolledigheid kan moontlik toegeskryf word aan die kompleksiteit van die misdaadverskynsel wat dit moeilik maak om alle vorme en variasies van slagofferskap in 'n enkele tipologie te omvat.

- **Pragmatisme**

Pragmatisme het betrekking op die praktiese bruikbaarheid van 'n tipologie (Pretorius, 1986:32). Die tipologieë van Mendelsohn en Karmen, waar skuldaandeel verskaal word, is enersyds waardevol in dié sin dat dit wys op die slagoffer se aandeel tydens misdaad en andersyds gebruik kan word om 'n omvattende metingskaal op te stel. Die eenvormige kriteria waarop Schafer en Van der Westhuizen hulle tipologieë baseer, lei daartoe dat slagoffers maklik volgens hierdie tipologieë geklassifiseer kan word. Dit dra daartoe by dat tipologieë bruikbaar is vir navorsers. In teenstelling met die praktiese bruikbaarheid van hierdie twee tipologieë, is dié van Von Hentig te wyd om aan die vereiste van pragmatisme te voldoen. Die klassifikasiekategorieë wat Fattah in sy tipologie gebruik, is te vaag en hy laat na om die begrippe duidelik te definieer ten einde praktiese bruikbaarheid te verseker.

2.2.2 Waarde van bestaande slagoffertipologieë vir die onderhawige studie

Alhoewel bogenoemde navorsers nie hulle tipologieë op empiriese navorsing gegrond het nie, dra elke tipologie by tot beter begrip van die dinamika van die slagoffer-misdadiger-verhouding (Schmallegger, 1996:285). Die waarde van die tipologieë lê veral in die moontlikheid wat dit bied om slagofferrisiko's en verantwoordelikhede te beoordeel en die wyse waarop kennis hiervan tot die ontwikkeling van spesifieke misdaadvoorkomingstrategieë kan bydra (Elias, 1986:60).

Tipologieë met betrekking tot slagoffervatbaarheid, soos dié van Von Hentig en Van der Westhuizen, kan egter nie onvoorwaardelik en ongewysig vir doeleindes van die onderhawige studie aanvaar word nie. Die rede hiervoor is dat al die komponente van die twee klassifikasiestelsels nie vir navorsing van belang is nie. Enkele faktore wat wel 'n individu se vatbaarheid vir 'n motorvoertuigkaping betekenisvol kan beïnvloed en wat as 'n riglyn vir hipoteseformulering kan dien, is ouderdom, geslag en lidmaatskap aan minderheids-groepe (vgl. die tipologie van Von Hentig, afd. 2.1.2), asook weerloosheid, aggressiwiteit, nalatigheid en

beroep (vgl. die tipologie van Van der Westhuizen, afd. 2.1.5).

Vanweë die feit dat die twee tipologieë nie voorsiening maak vir aspekte soos lewenstyl en geleentheid vir misdaad nie, sal teorieë wat hierdie aspekte ondervang, in samehang met bogenoemde tipologieë gebruik word om die viktimisasierisiko of vatbaarheid vir motorvoertuigkaping te ondersoek en te verklaar. (Hierdie teorieë word in afd. 2.3 volledig toegelig.)

Aangesien geen tipologie of viktimologieteorie bestaan wat slagofferaandadigheid klassifiseer of verklaar nie, word die tipologieë van Mendelsohn, Fattah, Schafer en Karmen as riglyn gebruik vir die konstruering van 'n tipologie rakende slagofferaandadigheid tydens motorvoertuigkaping. Hierdie klassifikasiesistelsel sal as tipologiese onderbou vir die studie dien.

2.2.3 Tipologie met betrekking tot slagofferaandadigheid tydens motorvoertuigkaping

Soos in die geval van slagoffervatbaarheid, kan sommige van die subklasse van die voorgemelde tipologieë oor slagofferaandadigheid (bv. die verwysing na nalatigheid in al vier die relevante tipologieë), ook direk of by implikasie op motorvoertuigkaping van toepassing gemaak word. Veral die tipologie van Karmen wat spesifiek op motorvoertuigdiefstal gerig is, is van waarde vir die onderhawige studie. 'n Volledige tipologie vir slagoffers van motorvoertuigkaping kan egter nie eksklusief vanuit hierdie tipologie saamgestel word nie, aangesien Karmen se vierde kategorie van presipiterende inisiërende slagoffers nie werklik tydens motorvoertuigkaping ter sprake is nie. In alle waarskynlikheid sal individue hulle nie aan die risiko's van 'n motorvoertuigkaping blootstel ten einde van 'n motorvoertuig wat in 'n swak toestand is, ontslae te raak nie. Hulle sal eerder 'n kaper wat aan hulle bekend is nader en reël dat die motorvoertuig "gekaap" word. In dié geval is Karmen se vyfde kategorie van provokerende sameswerende slagoffers (wat wel in die onderhawige tipologie ingesluit kan word), ter sprake. Karmen se klassifikasiesistelsel maak verder ook nie voorsiening vir weerstand as 'n faktor wat tot besering of skade kan bydra nie. Die volgende tipologie, gebaseer op slagofferaandadigheid tydens motorvoertuigkaping, word met inagneming van bestaande tipologieë gekonstrueer ten einde die navorsing te rig:

- **Volkome onskuldige slagoffers**

Hierdie kategorie stem ooreen met die eerste kategorie van Karmen se tipologie. Individue wat spesiale voorsorgmaatreëls teen motorvoertuigkaping tref soos om teenkaping-meganismes

en/of opsporingstelsels in motorvoertuie te laat installeer of selfs die registrasienommer bo-op die motorvoertuig se dak en/of op die deure te verf en dan steeds die slagoffer van 'n motorvoertuigkaping word, kan as totaal onskuldige slagoffers beskou word.

- **Slagoffers wat in 'n groot mate onskuldig is**

Hierdie persone tref, soos die konvensioneel versigtige slagoffers in Karmen se tipologie, konvensionele voorkomingsmaatreëls teen motorvoertuigkaping deur nie sleutels opsigtelik in die hand te dra nie, deure te sluit en vensters toe te hou asook 'n sitplekgordel te dra. Alhoewel individue in hierdie kategorie nie in dieselfde mate op motorvoertuigkaping ingestel is as bogenoemde slagoffers nie, word hulle van hulle motorvoertuie beroof sonder dat hulle enigsins tot die misdaad bydra of daartoe aanleiding gee.

- **Gedeeltelik onskuldige slagoffers**

Individue wat nie vensters toehou en/of deure sluit nie asook diegene wat onverskillig ten opsigte van die risiko van motorvoertuigkaping is deur byvoorbeeld onnodig langs die pad stil te hou, kan as gedeeltelik onskuldige slagoffers beskou word (vgl. nalatigheid, afd. 1.2.3.2.4). Die fisieke binnegaan van 'n geografiese gebied en/of sosiale situasie wat 'n hoë viktimisasierisiko inhou, soos om in 'n gebied met 'n hoë misdaadkoers rond te ry, dieselfde roete werk toe en terug te volg en/of 'n verlate pad te gebruik, is voorbeelde van gedrag wat by hierdie kategorie slagoffers voorkom (vgl. onverantwoordelike uitnodiging, afd. 1.2.3.2.4). Alhoewel hierdie persone nie doelbewus tot die misdaad bydra nie, kan die aard van hulle optrede viktimisasie fasiliteer.

Individue wat wel van hulle motorvoertuie beroof word en besluit om weerstand teen die viktimisasie te bied, kan ook in die kategorie ingedeel word. Ten spyte van die feit dat die slagoffers se optrede instinktief van aard mag wees, kan onnadenkende optrede daartoe bydra dat besering gefasiliteer word (vgl. afd. 3.2.1.2.5).

- **Slagoffers wat in 'n groot mate vir hulle viktimisasie verantwoordelik is**

Individue wat 'n motorvoertuigkaping uitlok deur byvoorbeeld roekeloos te bestuur, val in hierdie kategorie (vgl. provokasie, afd. 1.2.3.2.4).

Persone wat met 'n kaper reëlings tref om hulle motorvoertuie vir versekeringsdoeleindes te

"kaap", is as gevolg van hierdie aktiewe aanmoediging (vgl. aanstigting en/of samewerking, afd. 1.2.3.2.4) ook in 'n groot mate vir hulle viktimisasie verantwoordelik. Reëlins kan byvoorbeeld getref word dat 'n "gekaapte" motorvoertuig in onderdele opgesny word en/of oorsee verkoop word alvorens die motorvoertuig as "gekaap" aangemeld word. Indien 'n kaping gesimuleer en die individu per ongeluk tydens die misdaad beseer word, bly hy of sy steeds in 'n groot mate vir die misdaad en derhalwe ook vir sy of haar slagofferskap verantwoordelik.

- **Volkome verantwoordelike slagoffers**

Individue wat die kaping van 'n motorvoertuig wat nie bestaan nie fabriseer om sodoende versekeringsbedrog te pleeg, kan as volkome verantwoordelike slagoffers en misdadigers beskou word.

2.2.4 Beoordeling van die tipologie aan die hand van die vereistes wat vir tipologieë gestel word

Aangesien hierdie tipologie slegs een aspek, naamlik slagofferaandadigheid as kriterium vir klassifikasie gebruik, voldoen dit aan die vereiste van uniformiteit. Die tipologie maak ook voorsiening vir verskillende variasies van skuldaandeel en voldoen dus aan die vereiste waarvoor dit ontwerp is. Die tipologie kan gevolglik as bruikbaar vir die onderhawige studie beskou word.

Skuldaandeel en aanspreeklikheid is by alle tipe misdade ter sprake, dus is die tipologie ook universeel bruikbaar. Aangesien daar slegs vir individuele slagoffers voorsiening gemaak word en nie na groepe slagoffers (bv. maatskappye) verwys word nie, kan die klassifikasiesistelsel as onvolledig beskou word indien dit gebruik moet word in navorsing waar groepe ter sprake is. Vanwêe die feit dat slegs individuele slagoffers by die onderhawige ondersoek betrek word, raak hierdie kritiek nie die doel waarvoor die tipologie opgestel is nie.

Alhoewel skuldaandeel moeilik meetbaar is, is die tipologie nogtans prakties bruikbaar in dié sin dat dit enersyds betrekking het op die slagoffer se aandeel tydens die misdaad en andersyds gebruik kan word by die opstel van 'n metingskaal. Die feit dat slagoffers op 'n kontinuum geplaas kan word wat van volkome onskuldige tot volkome verantwoordelike slagoffers strek, bemoeilik die toepassing van die tipologie op empiriese gegewens. Aangesien elke kapingsvoorval slegs in een spesifieke kategorie ingedeel kan word en dus aan die vereiste van onderlinge uitsluitendheid voldoen, kan hierdie leemte oorbrug word en sodoende die verwerking van empiriese gegewens in 'n groot mate vergemaklik.

Vanweë die feit dat die tipologie aan die meeste van die vereistes vir 'n tipologie voldoen, sal dit in samehang met afgehandelde navorsing oor motorvoertuigkapings, as riglyn vir die formulering van hipoteses en die opstel van 'n vraelys dien.

2.3 VIKTIMOLOGIE - EN KRIMINOLOGIETEORIEË

Plug, Meyer, Louw en Gouws (1986:362) omskryf 'n teorie as 'n groep logiese samehangende stellings wat aangebied word om 'n verskynsel te verklaar en die verbande tussen verskynsels te beskryf. Die meeste kriminologieteorieë poog dan ook om die sosiale, psigologiese, fisieke en ekonomiese faktore wat tot misdaad aanleiding kan gee, te identifiseer en te verklaar (Gottfredson, 1984:4). Alhoewel verskeie kriminologieteorieë (die anomieteorie van Merton, die subkultuurteorie van Cohen, die differensiële ge-leentheidsteorie van Cloward en Ohlin, die differensiële assosiasieteorie van Sutherland, die differensiële versterkingsteorie van Burgess en Akers, die sosiale beheerteorie van Hirschi, die subkultuurteorie van Wolfgang en Ferracutti, asook die konflikteorieë) gebruik kan word om te verklaar waarom 'n spesifieke individu 'n motorvoertuig roof, is die bepaling van kousaliteit nie die fokus van die ondersoek nie. Aangesien die *modus operandi* van die kaper asook situasionele faktore wat 'n rol tydens die roof van 'n motorvoertuigkaping kan speel in die onderhawige studie van belang is, is slegs viktimologie- en kriminologieteorieë wat spesifiek op hierdie aspekte betrekking het, geselekteer om as riglyn vir die navorsing te dien.

Die eerste relevante teorie, naamlik die rasonele-keuseperspektief postuleer dat sekere kognitiewe prosesse voor of tydens misdaadpleging ter sprake is. Hiervolgens kies 'n oortreder gewoonlik om misdaad te pleeg en selekteer 'n spesifieke teiken op grond van sy of haar beoordeling van die moeite, risiko, geleenthede en belonings wat met die misdaad geassosieer word. Aansluitend hierby sal die roetine-aktiwiteitsbenadering van Cohen en Felson gebruik word om die viktimisasierisiko van slagoffers te verklaar. Benewens genoemde teorieë sal Matza en Sykes se verklaring vir die gebruik van neutraliseringstegnieke om misdaad te regverdig en Fattah se sintesebenadering geïntegreer word om te verduidelik hoe hierdie faktore die keuse van 'n teiken kan beïnvloed.

2.3.1 Rasonele-keuseperspektief

Alvorens die teorie uiteengesit word, is dit nodig om aandag te skenk aan die historiese

agtergrond wat tot die ontwikkeling van die teorie aanleiding gegee het.

2.3.1.1 Historiese agtergrond

Die oorsprong van die rasionele-keuseperspektief kan teruggevoer word na die werk van Adam Smith (1723-1790), 'n Skotse filosoof. Hy het reeds gedurende die agtiende eeu daarvan melding gemaak dat individue, op grond van sekere rasionele kostevoordeel-berekeninge, ekonomiese keuses uitoefen soos byvoorbeeld wat om te koop, wat om te vervaardig en teen watter prys dit verkoop kan word (Light, Keller & Calhoun, 1989:16).

Die konsep "rasionele besluitneming" is in ongeveer dieselfde tydperk vir die eerste keer binne kriminologieverband geverbaliseer. Jeremy Bentham (1748-1832), 'n eksponent van die Klassieke Skool in die kriminologie, het soos sy tydgenoot Cesare Beccaria (1738-1794) die standpunt gehuldig dat die mens oor 'n vrye wil beskik en gevolglik sekere keuses kan maak (Conklin, 1998:40; Vito & Holmes, 1994:76). Bentham het die misdadiger as 'n rasionele wese beskou wat tussen reg en verkeerd kan onderskei en meld in hierdie verband dat "he is master of his fate, captain of his soul, creature capable of understanding himself and of acting to promote his own best interest" (aangehaal in Vold, 1979:8). Hy het beklemtoon dat die meeste individue hedonisties is en derhalwe gemotiveer is om genot te ervaar en pyn te vermy (Gottfredson & Hirschi, 1987:9; Lyman & Potter, 1997:62; Schmallegger, 1996:140). Hierdie sogenaamde "hedonistic calculus" wat impliseer dat individue poog om positiewe uitkomst te verhoog en negatiewe uitkomst te verminder, het gelei tot die ontwikkeling van die afskrikkingshipotese ("deterrence hypothesis") in die kriminologie. Hierdie hipotese, wat ook as een van die grondslae van moderne straf-toemeting dien, is gebaseer op die aanname dat individue gemotiveer is om misdaad te pleeg indien die verwagte voordele die verwagte koste van wetsoortreding oorskry (Barkan, 1997:120; Cohen & Land, 1987:54; Goldkamp, 1987:134).

Alhoewel die standpunte van die Klassieke Skool deur aanhangers van die positivisme genegeer is, het verskeie ekonomies gefundeerde benaderings rakende misdadige gedrag die besorgdhede van die Klassieke Kriminologie laat herlewe. Hierdie herlewing is gestimuleer deur 'n artikel van Gary Becker, *Crime and Punishment: An Economic Approach*, wat in 1968 gepubliseer is. In die artikel gaan hy van die standpunt uit dat misdaad 'n ekonomiese transaksie of beroepskeuse is, waar die besluit om 'n misdaad te pleeg, gebaseer word op 'n analise van die voordele (beloning) en nadele (koste) van die optrede (Becker, 1968:169; Clarke & Cornish, 1985:156; Cornish & Clarke, 1986:5; Glick, 1995:84; Trasler, 1986:19-20; Lattimore & Witte, 1986:129; Vetter & Silverman, 1986:289). Misdaad word gesien as 'n rasionele

ekonomiese aktiwiteit waar die misdadiger sekere berekenings of evaluasies maak met betrekking tot die geleentheid om wettig of onwettig geld te bekom, die inkomste wat deur bogenoemde geleentheid verdien kan word, die kans op arrestasie indien onwettig opgetree word en die moontlikheid van straf indien arrestasie sou plaasvind (Holzman, 1982:242). Hierdie ekonomiese benadering, wat as 'n belangrike grondslag vir die rasionele-keuseperspektief gedien het, word deur Williams en McShane (1994:221) soos volg omskryf: "In a sense, the economic approach brought us full circle to the two-hundred-year-old classical position that individual behavior is a calculation of gain and pain".

Navorsing in ander vakdissiplines soos die psigologie, het ook tot die ontwikkeling van die rasionele-keuseperspektief bygedra. In hierdie verband meld Clarke en Cornish (1985:148) dat die klem wat op inligtingprosessering en kognitiewe prosesse tydens besluitneming gelê is, ook gelei het tot hernude belangstelling in die misdadiger se denkprosesse.

Idees wat tot die ontwikkeling van die rasionele-keuseperspektief bygedra het, is ook ontleen aan ander modelle soos die Verwagte-utiliteitsmodel ("Expected utility model") en die Verwagtings-waardemodel ("Expectancy value model"). Eersgenoemde model beklemtoon dat misdadigers op 'n rasionele wyse optree deurdat hulle aktiwiteite wat waarde inhou verkies bo aktiwiteite wat geen nut of voordeel het nie (Lattimore & Witte, 1986:148; McPheters, Mann & Schlagenhauf, 1984:552). Die Verwagtings-waardemodel gaan van die standpunt uit dat individue oor die vermoë beskik om inligting so te prosesseer of te verwerk dat sekere verwagtinge oor die implikasies van aksies of gedrag gevorm kan word. Hierdie vermoë is gebaseer op ervaring en huidige waarnemings. Verder benadruk die model dat die verwagting dat gedrag 'n sekere uitkoms sal hê asook die subjektief waargenome waarde van die uitkoms, belangrike veranderlikes is wat die besluit om 'n sekere gedragspatroon te vestig, beïnvloed (Atkinson & Birch, 1970:182; Feather, 1982:5, 9; Kruglanski & Klar, 1985:48; Raynor, 1978:76; Wyatt, 1989:8).

Volgens Clarke en Cornish (1985:148) het belangstelling in die verband tussen die ekologie en misdaad ook bygedra tot die ontwikkeling van die rasionele-keuseperspektief. In hierdie verband wys navorsers (Brantingham & Brantingham, 1975:12) daarop dat misdadigers op grond van rasionele oorwegings sekere teikens (bv. huise in die buitewyke van die stad) kies omdat dit ontsnapping vergemaklik.

Die rasionele-keuseperspektief het ook wortels in die "drift"-teorie van David Matza (Williams & McShane, 1994:221). Hierdie teorie wat gedurende 1964 ontwikkel is, bepaal dat 'n individu se

wil 'n predisponerende faktor is in die besluit om 'n misdaad te pleeg (Matza, 1964:34). Alhoewel Matza nie vrye wil per se beklemtoon het nie, het sy werk vroeë laat ontstaan oor die misdadiger se vermoë om rasioneel op te tree.

Voortspruitend uit bogenoemde teorieë en modelle is besef dat indien navorsers misdaad wil oplos, hulle nie net vir kriminogene faktore in misdadigers se fisieke en/of psigiese samestelling, hulle agtergrond en/of hulle sosiale omgewing moet soek nie. Daar moet ook gepoog word om te verklaar waarom misdadigers anders as nie-misdadigers dink (McPheters et al., 1984:551). Die behoefte aan 'n misdaad-spesifieke fokus ("crime-specific focus") waar situasionele faktore tydens misdaadpleging beklemtoon word en daar gepoog word om te verklaar waarom individue in 'n gegewe situasie en op 'n bepaalde tydstip op 'n sekere wyse optree, is al meer binne kriminologieverband geverbaliseer (Clarke, 1983:229).

Die rasionele-keuseperspektief, wat beskou kan word as 'n moderne weergawe van die klassieke benadering in die kriminologie, neem bogenoemde faktore in ag en poog om op 'n eklektiese wyse elemente van vroeë ekonomiese modelle en verskeie besluitnemingsteorieë in een perspektief saam te vat. Die werk van Derek Cornish en Ronald Clarke, twee van die belangrikste eksponente van dié benadering, geniet vervolgens aandag.

2.3.1.2 Uitgangspunte van die rasionele-keuseperspektief

Die rasionele-keuseperspektief is gebaseer op die standpunt dat individue op 'n rasionele wyse keuses uitoefen ten einde op die mees doeltreffende wyse bepaalde doelwitte te bereik soos om rykdom en opwinding te verkry (Clarke, 1983:232). Voortspruitend hieruit word die misdadiger beskou as 'n "homo economicus", oftewel 'n rasionele rekenaar wat deur onmiddellike behoeftes en geleenthede beïnvloed word (Morrison & O'Donnell, 1994:10). Volgens Cornish en Clarke (1987:933) kan misdaad gesien word as die resultaat van bewuste rasionele keuses en besluite waartydens die kostes, geleenthede en voordele verbonde aan die optrede oorweeg word. Besluitneming verwys in hierdie geval eensyds na die bewuste denkprosesse wat gedrag regverdig en andersyds na die onderliggende kognitiewe meganismes wat inligting selekteer en prosesseer.

Die eerste besluit sentreer rondom aanvanklike misdaadbetrokkenheid waartydens die meriete van verskeie wettige en onwettige aksies om doelwitte te bereik, of alternatiewe om behoeftes te bevredig, oorweeg word. Die voordele (beloning) en die nadele (koste of gevolge) van die verskillende gedragsopties word oorweeg, waarna die handeling wat die meeste voordele

inhou, uitgevoer word (Cornish & Clarke, 1986:3). Alhoewel psigologiese asook sosiale en demografiese faktore, opvoeding en vorige leerervarings 'n individu kan predisponeer om by misdaad betrokke te raak, is hierdie veranderlikes nie noodwendig kriminogeen van aard nie (Clarke & Cornish, 1985:167). Hierdie faktore dra slegs by tot 'n "gereedheid" of 'n ontvanklikheid vir misdaad, wat impliseer dat die individu onder die regte omstandighede misdaad sal pleeg.

Indien die keuse om te oortree die beste keuse onder bepaalde omstandighede is, moet daar in die tweede instansie 'n keuse gemaak word met betrekking tot die tipe misdaad wat gepleeg sal word. Die potensiële voor- en nadele van verskillende misdade word teen mekaar opgeweeg, waarna die individu op 'n spesifieke misdaad besluit (Goldkamp, 1987: 132). In hierdie verband wys Clarke en Cornish (1985:170) daarop dat alternatiewe nie noodwendig elke keer in ag geneem word wanneer 'n misdaad gepleeg word nie.

Verdere besluitnemingsprosesse sluit teikenseleksie en 'n keuse met betrekking tot *modus operandi* in (Johnson & Payne, 1986:171). Volgens Cornish en Clarke (1987:942) vind 'n soortgelyke vergelykingsproses plaas wanneer potensiële slagoffers of teikens vergelyk word. Besluite met betrekking tot die voortsetting en/of staking van misdadige gedrag word verder ook gebaseer op 'n kostevoordeelanalise, waartydens bestaande alternatiewe geher-evalueer word (Cornish & Clarke, 1986:12).

Verskillende faktore word tydens die onderskeie stadia van misdaadbetrokkenheid oorweeg en die inligting wat individue tot hulle beskikking het, varieer ook van geval tot geval. Alle individue evalueer dus nie belonings en risiko's op dieselfde wyse nie en dit kan gebeur dat 'n buitestaander (vanweë die feit dat die koste oënskynlik die beloning van misdaad oorskry) die misdadiger se besluit as irrasioneel beskou. Die misdadiger kan egter op daardie stadium die beste keuse in die bepaalde omstandighede uitoefen of na sy of haar oordeel "redelik" of rasioneel optree (Morrison & O'Donnell, 1994:11).

Cornish en Clarke (1987:942) wys in aansluiting hierby daarop dat elke besluit wat die misdadiger neem (ongegag hoe elementêr die prosesse mag wees), wel 'n mate van rasionaliteit toon. Hierdie rasionaliteit kan egter deur faktore soos gemoedstemming, motief, morele oordele, persepsie van die misdaadgeleentheid asook die gebruik van substansies wat afhanklikheidsvormend is soos alkohol en dwelmmiddels, beïnvloed word (Bennett & Wright, 1984:152; Walsh, 1986:41). Die beskikbaarheid van inligting (bv. wanneer die misdadiger nie alle relevante faktore in aanmerking neem nie, die moontlikheid vir arrestasie onderskat of nie

van misdaadsanksies kennis dra nie), die beskikbare tyd asook die kognitiewe vermoë van die misdadiger om inligting te verkry of te prosesseer, is enkele ander veranderlikes wat rasionaliteit kan beïnvloed. Meer aandag kan byvoorbeeld ook aan minder belangrike inligting geskenk word, die individu kan 'n "kortpad" in die prosessering van inligting neem, terwyl groepbesluitneming ook 'n rol kan speel (Clarke & Cornish, 1985:160). Op grond hiervan verkies Cornish en Clarke (1987:942) om van sagte determinisme of beperkte rasionaliteit te praat. Die oortreder word met ander woorde beskou as 'n ingeligte prosesseerder met 'n beperkte vermoë wat kan foute maak.

Rasionaliteit (hoewel beperk) is egter nie net ter sprake wanneer individue aanvanklik kies om by misdaad betrokke te raak, daarmee te volhard of dit te staak nie, maar ook wanneer 'n spesifieke misdaad gepleeg word (Schmallegger, 1996:483). Alhoewel aanvanklike kriminele betrokkenheid belangrik is, is die onmiddellike besluit om 'n spesifieke misdaad te pleeg, in die onderhawige studie van meer belang. Die situasionele faktore of omstandighedsveranderlikes wat moontlik 'n rol kan speel in die besluit om 'n spesifieke slagoffer se motorvoertuig te kaap, sal vervolgens aandag geniet.

2.3.1.3 Toepassing van die rasionele-keuseperspektief op motorvoertuigkaping

Volgens Cook (1976:173) en Walsh (1986:48) is die meeste rowers selektief in die keuse van teikens en oefen hulle sekere strategiese keuses uit ten einde die suksesvolle voltooiing van die misdaad te verseker. Roof en gevolglik ook motorvoertuigkaping, kan dus beskou word as die resultaat van 'n rasionele berekeningsproses waartydens 'n kostevoordeel-analise van die misdaadsituasie gedoen word. Feeney (1986:55) maak melding van 'n psigiese berekening ("mental calculus") wat ter sprake is wanneer 'n individu dit oorweeg om 'n roof te pleeg, terwyl Normandeau (1968:133), wat verskeie polisie-dossiere met betrekking tot roof bestudeer het, die volgende poneer:

No man would rob that which he was sure he could not keep; no man would, by a voluntary act, deprive himself of liberty; no man would expose himself to certain disgrace and infamy without the possibility of gain.

Bogenoemde in ag genome asook empiriese navorsing wat bevestig dat rowers in die algemeen die omstandighede en vooruitsigte van roof versigtig oorweeg en roofvoorvalle gewoonlik beplan (Curtis, 1974; Feeney & Weir, 1974; Timrots & Rand, 1987), dien as voldoende gronde vir die toepassing van die rasionele-keuseperspektief op motorvoertuig-kaping.

Cornish en Clarke (1987:933) beklemtoon dat indien navorsers misdadige keuses wil analiseer, hulle die onmiddellike omstandighede wat tydens misdaad ter sprake is, moet assessee. Hulle verwys in hierdie verband na die sogenaamde keuse-strukturering-eienskappe ("choice-structuring properties") wat 'n individu se besluit om 'n spesifieke misdaad te pleeg, kan beïnvloed. Enkele faktore wat moontlik met motorvoertuigkaping verband hou en as fasiliteerders of as inhibeerders vir die pleeg van die misdaad kan dien, geniet vervolgens aandag.

2.3.1.3.1 Fasiliterende faktore

Volgens Cornish en Clarke (1987:940) is die beloning wat met 'n spesifieke misdaad geassosieer word, een van die belangrikste fasiliteerders vir misdaadpleging. Conklin (1998: 308) wat hiermee akkoord gaan, wys daarop dat belonings instrumenteel of ekspressief van aard kan wees. Die ekonomiese voordeel wat 'n spesifieke misdaad inhou asook ekspressiewe belonings soos opwinding, respek binne die portuurgroep en/of 'n gevoel van mag wat die misdadiger deur misdaadpleging verkry, kan as versterking of motivering vir die optrede dien (Kroese & Staring, 1994:3).

Alhoewel motorvoertuie soms vir vervoerdoeleindes of die pleeg van 'n ander misdaad gekaap word, is die primêre motief meestal ekonomies van aard. Volgens Wright en Rossi (1986:143) kan die finansiële voordele wat 'n misdaad soos motorvoertuigkaping inhou, as 'n belangrike aansporingsmeganisme vir misdaadpleging dien. Indien in ag geneem word dat kapers (of "runners" soos hulle ook bekend staan) tussen R5 000 en R10 000 per motor-voertuig betaal word en sindikaatslede tussen 60% tot 70% van die markwaarde van gekaapte motorvoertuie ontvang, is dit te begrype dat motorvoertuigkaping een van die belonendste loopbaanmoontlikhede geword het (Clarke, 1997:26).

Die geleenthede vir misdaadpleging in terme van die beskikbaarheid, kwesbaarheid en toeganklikheid van teikens, is verdere faktore wat misdaadpleging kan fasiliteer (Cornish & Clarke, 1987:940). Die groter beskikbaarheid van eiendom soos motorvoertuie kan tot meer geleenthede vir misdaadpleging lei (Conklin, 1972:88; Goldkamp, 1987:132; Mayhew, Clarke, Sturman & Hough, 1976:3; Vito & Holmes, 1994:79). Alhoewel 'n oorfloed van eiendom meer geleenthede vir misdaad skep, kan skaarste (bv. 'n vraag na onderdele van ou motorvoertuie) die waarde van 'n motorvoertuig verhoog en gevolglik ook as 'n aansporings-meganisme dien (Gould, 1969:51, 57). Die kwesbaarheid van die slagoffer, byvoorbeeld in terme van sy of haar

demografiese eienskappe (vgl. die tipologieë van Von Hentig en Van der Westhuizen, afd. 2.1.2 en 2.1.5), die tipe motor wat die individu bestuur asook die persoon se nie-bewustheid van of swak ingesteldheid op die risiko van motorvoertuigkaping, kan enersyds die individu se toeganklikheid as teiken verhoog en andersyds viktimisasie fasiliteer.

Die hulpbronne wat die potensiële misdadiger tot sy of haar beskikking het om misdaad te pleeg, kan ook as aansporing vir misdaad dien (Cornish & Clarke, 1987:940; Gould, 1969:51; Kroese & Staring, 1994:4). Die beskikbaarheid van wapens, medewerkers, ont-vangers van gekaapte goedere ("fences") asook 'n goeie mark vir gekaapte motorvoertuie, is enkele aspekte wat hier ter sprake is. Conklin (1972:110-112) wys byvoorbeeld op die instrumentele waarde van 'n wapen en meld dat 'n vuurwapen meestal 'n immobiliserende uitwerking op 'n slagoffer het. Wright en Rossi (1986:5) sluit hierby aan deur daarop te wys dat die gebruik van vuurwapens sowel die geantisipeerde voordele as die geantisipeerde koste verbonde aan misdaadpleging wysig. Enersyds verhoog 'n hulpbron van hierdie aard die kans op suksesvolle uitvoering van die misdaad en verminder dit die moontlikheid van slagofferweerstand, terwyl dit andersyds die risiko vir straf verhoog indien die oortreder gevang word.

Enige gedrag van die slagoffer wat die potensiële misdadiger kan motiveer om sy of haar motorvoertuig te kaap, kan ook as fasiliterend vir misdaadpleging beskou word. Nalatigheid, 'n ongeërgde houding, aanhitsing, en/of samewerking, is enkele wyses waarop die slagoffer direk of indirek, bewustelik of onbewustelik, motorvoertuigkaping kan bevorder.

Alhoewel die moontlikheid van arrestasie en vervolging 'n inhiberende invloed op misdaadpleging het en gevolglik ook onder die opskrif bespreek sal word, dien gemeld te word dat 'n geringe kans op arrestasie, misdaadpleging kan fasiliteer. In hierdie verband wys Holzman (1982:244) daarop dat lae arrestasiesyfers asook die feit dat slegs 'n klein persentasie van diegene wat wel gearresteer word skuldig bevind word, daartoe lei dat hierdie aspek eerder as 'n fasiliteerder as 'n inhibeerder beskou kan word. Beekman en Daly (1990:16) onderskryf bogenoemde en poneer in aansluiting hiermee die volgende: "The low apprehension, prosecution and conviction rate of criminals make crime a booming industry, with high profits and low risks".

2.3.1.3.2 Inhiberende faktore

Die potensiële misdadiger se persepsie van die risiko vir arrestasie en vervolging asook die sekerheid en aard van die straf wat opgelê kan word indien die oortreder gevang word, is een

van die belangrikste faktore wat die pleeg van 'n misdaad soos motorvoertuigkaping kan inhibeer (Carroll, 1978:1514; Cornish & Clarke, 1987:940; Gabor et al., 1987:65; Tibbetts, 1997:237; Tuck & Riley, 1986:158). Alhoewel navorsers soos Feeney (1986:60-61) asook Wright en Rossi (1986:143) meen dat rowers meestal nie arrestasie as 'n risikofaktor oorweeg nie, toon die meer resente navorsing van Morrison en O'Donnell (1994:55) dat die meeste rowers die aanwesigheid van hierdie risiko erken. Hoewel Conklin (1998:305) die standpunt onderskryf, wys hy daarop dat die kostevoordeelanalise deur veranderlikes soos ouderdom beïnvloed kan word. Jong eiendomsmisdadigers en/of eerste oortreders is dikwels impulsief en toon in teenstelling met ouer en meer professionele misdadigers wat voor- en nadele meer rasioneel teen mekaar opweeg, 'n ongeërgde houding ten opsigte van straf. Selfs gevangesetting word dikwels bloot gesien as 'n tydelike terugslag wat as waarskuwing dien om in die toekoms meer versigtigheid aan die dag te lê (Gabor et al., 1987:67; Kroese & Staring, 1994:4; Tuck & Riley, 1986:158). Die navorsing van Carroll (1978:1519) waarby volwasse en jeugdige oortreders asook nie-misdadige individue betrek is, het getoon dat 41% van die respondente ag slaan op die moontlikheid van arrestasie, 60% die kans op sukses oorweeg, 67% die moontlikheid van straf evalueer, terwyl 84% die potensiële beloning (die hoeveelheid geld) wat misdaadpleging inhou, as belangrik beskou. Volgens Carroll en Weaver (1986:23) dui hierdie navorsing daarop dat die moontlikheid vir arrestasie en straf nie noodwendig geïgnoreer word nie, maar dat die ekonomiese waarde wat misdaad inhou net van groter belang is. Die beloning wat die misdaad inhou weeg dus swaarder as die gevolge daarvan. Volgens Conklin (1998:307) kan dit moontlik toegeskryf word aan die feit dat beloning onmiddellik realiseer, terwyl die koste meer onseker en in die toekoms geleë is.

Enkele ander faktore wat 'n misdaad soos motorvoertuigkaping moontlik kan inhibeer, is die teenwoordigheid van omstanders (vgl. afd. 2.3.2.2), en/of patrollie-eenhede soos die hoof-wegpatrollie. (In afdeling 3.5.2 word meer hierop uitgebrei.) Moontlike identifikasie deur die slagoffer asook die teenwoordigheid van meer as een passasier in 'n motorvoertuig, kan moontlik ook 'n potensiële misdadiger daarvan weerhou om 'n spesifieke motorvoertuig te kaap (Clarke, 1996:334; Goldkamp, 1987:132; Maree, 1995:171).

Die fisieke gevaar wat 'n misdaad soos motorvoertuigkaping inhou of die kans dat die misdadiger fisiek beseer of gedood kan word tydens konfrontasie met die slagoffer, is 'n verdere faktor wat 'n potensiële misdadiger in gedagte moet hou wanneer beplan word om 'n motorvoertuig te kaap (Conklin, 1998:304, 323; Morrison & O'Donnell, 1994:54). Die moontlikheid dat 'n slagoffer weerstand kan bied asook die instrumentele geweld wat benodig word om die slagoffer van sy of haar eiendom (motorvoertuig) te beroof, is twee veranderlikes

wat hier ter sprake is. Vanweë die feit dat die slagoffer se gedrag onvoorspelbaar is en nie deur die misdadiger beheer kan word nie, is weerstand een van die belangrikste faktore wat die sukses van 'n misdaad soos motorvoertuigkaping kan bepaal (Block & Skogan, 1986:248; Glick, 1995:219).

Morele oorwegings is 'n verdere belangrike faktor wat 'n individu kan weerhou om misdaad te pleeg (Cornish & Clarke, 1987:940; Tibbetts, 1997:237; Vito & Holmes, 1994:7). (Hierdie aspek geniet in afdeling 2.3.3 verder aandag.)

2.3.1.3.3 Verdere faktore wat tydens kostevoordeelanalise ter sprake is

Die mate van beplanning, kennis, vaardighede asook die toerusting of instrumente wat benodig word om 'n misdaad te pleeg, is verdere faktore wat besluitneming kan beïnvloed (Clarke, 1996:334; Conklin, 1998:304). In afdeling 1.3.1 is gemeld dat die gespesialiseerde sekuriteitsmaatreëls wat teenswoordig in motorvoertuie geïnstalleer word, daartoe lei dat potensiële oortreders motorvoertuigroof bo -diefstal verkies. Die feit dat geen spesiale vaardighede benodig word om 'n motorvoertuig te kaap nie; die misdadiger onmiddellik toegang tot die eiendom kan verkry; min voorbereiding vir die misdaad nodig is en die slagoffer ontvoer kan word om teenkapingsmeganismes te ontkoppel, kan selfs as aansporing vir die pleeg van die misdaad dien. Die moeite verbonde aan die pleeg van die misdaad, oftewel die gemak waarmee 'n motorvoertuig gekaap kan word asook die kans op sukses, is aspekte wat besluitneming betekenisvol kan beïnvloed (Gould, 1969:51; Hirschi, 1986:116). Ter ondersteuning hiervan wys Snow (1995:80) daarop dat die publisiteit met betrekking tot suksesvolle kapinge, misdaadkoerse betekenisvol beïnvloed: "At first there were only a handful of cases in large cities, but the widespread publicity about its success quickly spread across the country, and carjacking soon became a national problem".

Vorige ervaring is 'n verdere belangrike veranderlike wat 'n potensiële misdadiger kan motiveer of afskrik om 'n spesifieke misdaad te pleeg. Indien 'n kaper een suksesvolle roof uitgevoer het, is die kans goed dat hy of sy weer 'n motorvoertuig sal roof. Die rede hiervoor is dat individue geneig is om gedrag wat positiewe gevolge inhou te herhaal (Gabor et al., 1987:122). In hierdie verband benadruk Cornish en Clarke (1986:164), Gabor en Normandeu (1989:275) asook Holzman (1982:244) dat misdadigers tydens en na misdaadpleging eerstehandse kennis met betrekking tot die risiko's, gevolge en implikasies van wetsoortreding opdoen.

Die tyd en plek van misdaadpleging is ook noodsaaklike veranderlikes wat in ag geneem

behoort te word wanneer besluit word om 'n misdaad te pleeg. 'n Potensiële kaper kan byvoorbeeld verkies om motorvoertuie in spitsverkeer te kaap wanneer die slagoffers se ontvlugtingsmoontlikhede beperk is en opsporing deur die polisie bemoeilik word. In teenstelling hiermee kan 'n kaper dit verkies om slagoffers op verlate plekke te verras ten einde die inmenging van bystanders te voorkom (Kroese & Staring, 1994:4).

Bogenoemde faktore, asook die inhiberende en fasiliterende faktore wat bespreek is, is slegs enkele faktore wat 'n individu se besluit om 'n motorvoertuig te kaap en/of 'n spesifieke teiken (slagoffer/motorvoertuig) te selekteer, kan beïnvloed. Alhoewel die besluitnemings-prosesse wat die pleeg van 'n spesifieke misdaad direk voorafgaan van korter duur is as die prosesse wat tydens aanvanklike kriminele betrokkenheid ter sprake is, is hierdie prosesse net so kompleks soos in die geval van laasgenoemde (Cornish & Clarke, 1986:2).

2.3.1.4 Evaluering van die rasonele-keuseperspektief

Volgens Conklin (1998:564) is die waarde van die rasonele-keuseperspektief geleë in die feit dat misdaad beskou word as die resultaat van bewuste rasonele keuses en besluite waartydens die kostes, geleenthede en voordele verbonde aan misdaadpleging oorweeg word. Die beklemtoning van kostevoordeelanalises en strategiese denkprosesse wat voor en tydens misdaadpleging ter sprake is, dra by tot beter begrip vir kriminaliteit in die breë. Die rede waarom individue aanvanklik by misdaad betrokke raak asook waarom daar besluit word om 'n spesifieke misdaad te pleeg en/of een teiken bo 'n ander te selekteer, kan ook met behulp van die rasonele-keuseperspektief verklaar word (Clarke, 1996:335; Cornish & Clarke, 1986:10; Feeney, 1986:67; Trasler, 1986:2). In aansluiting hierby meld Holzman (1982:245-246) dat die rasonele-keuseperspektief buigsaam genoeg is om op sowel aanvanklike misdaadbetrokkenheid as op die staking van misdadige aktiwiteite toegepas te word. 'n Kaper kan byvoorbeeld op 'n gegewe tydstop van mening wees dat die voordele nie meer die koste van misdaadpleging oorskry nie en besluit om misdadige aktiwiteite te staak.

Die kostevoordeelanalise waarna die rasonele-keuseperspektief verwys, bied ook antwoorde op vrae soos waarom 'n andersins wetsgehoorsame burger eenmalig 'n misdaad pleeg en waarom daar 'n verandering in misdadige beroepe plaasvind (Trasler, 1986:2). Die verskuiwing van motorvoertuigdiefstal na motorvoertuigkaping (vgl. afd. 2.3.1.3.3) kan ook op hierdie wyse verklaar word.

Eksponente van die rasonele-keuseperspektief gee ook erkenning aan die feit dat

besluitnemingsprosesse van misdadiger tot misdadiger en van een misdaadsituasie tot die volgende kan verskil (Maree, 1995:63). Daar word ook beklemtoon dat spesifieke misdade spesifieke behoeftes bevredig en dat die situasionele konteks van besluitneming asook die inligting wat tydens keuses oorweeg word, van een oortreding tot die volgende verskil (Cornish & Clarke, 1986:2).

Die onmiddellike omstandighede of situasionele faktore wat besluitneming beïnvloed, dien as 'n fokuspunt van die perspektief wat in die onderhawige studie gebruik sal word om die rol van slagoffervatbaarheid en -aandadigheid in motorvoertuigkapings te verklaar. Die feit dat Clarke en Cornish (1985:174) daarop wys dat geeneen van die “dominante” kriminologie-teorieë situasionele veranderlikes in ag neem nie, maak die perspektief dus waardevol om die navorsing te rig.

Lyman en Potter (1997:62) wys daarop dat die rasonele-keuseperspektief 'n verklaring bied vir die feit dat individue somtyds gedrag openbaar wat ooglopende nadele of die potensiaal vir fisieke besering, arrestasie en vervolging inhou. Die perspektief laat egter ook ruimte vir straf indien 'n misdadiger wel gearresteer word. Vanweë die feit dat misdadigers 'n doelbewuste besluit neem om misdaad te pleeg, moet hulle ook verantwoordelikheid vir hulle dade kan aanvaar en daarvoor gestraf word. Verantwoordelikheid word in die rasonele-keuseperspektief ook indirek op die potensiele slagoffer geplaas om sy of haar risiko vir viktimisasie (bv. die kaping van 'n motorvoertuig) te erken en voorkomingsmaatreëls te tref ten einde misdaadpleging te voorkom.

Holzman (1982:245) vestig verder die aandag daarop dat een van die belangrikste redes vir mislukte misdaadvoorkomingsaksies in die verlede, geleë was in die feit dat biologiese, sosiale en psigologiese oorsake oorbeklemtoon is, terwyl die onmiddellike omstandighede van misdaadpleging (persoonlik en in die omgewing) op die agtergrond geskuif is. In hierdie verband wys hy daarop dat die beklemtoning van situasionele faktore tydens misdaadpleging, soos aangebied deur die rasonele-keuseperspektief, 'n bruikbare raamwerk vir misdaadvoorkoming kan bied. Ter ondersteuning van bogenoemde bevestig Cornish en Clarke (1987:943) dat kennis van besluitnemingsprosesse en keuse-struktureingeienskappe wat tydens verskillende misdade ter sprake is, voordelig vir die ontwikkeling van misdaadvoorkomingstrategieë aangewend kan word.

Clarke (1983:232-233) meen dat die rasonele-keuseperspektief veral as rasionaal kan dien vir situasionele misdaadvoorkomingsprogramme waar die onmiddellike omgewing gemani-puleer

word om viktimisasie soos motorvoertuigkaping te voorkom. Deur byvoorbeeld individue bewus te maak van hulle kwesbaarheid asook die wyse waarop hulle direk of indirek tot viktimisasie bydra, kan geleenthede vir motorvoertuigkapings aansienlik verminder word. Die moeite, koste of nadele verbonde aan misdaadpleging kan ook geaksentueer word (Clarke, 1996:335; Conklin, 1998:543; Cornish & Clarke, 1986:155; Goldkamp, 1987:126, 132). Misdaadfasiliteringsfaktore soos die beskikbaarheid van wapens kan byvoorbeeld beheer word, terwyl teikenverharding, soos die installering van opsporing- en herwinningstelsels, ook van waarde kan wees. Die risiko vir arrestasie en vervolging kan verhoog word deur die teenwoordigheid van omstanders (bv. georganiseerde buurtwag-programme) en patrollies te verhoog. Bennett (1986:85) wat bogenoemde onderskryf, wys daarop dat genoemde strategieë misdadigerbesluitneming kan manipuleer en daartoe kan lei dat rasionele misdadigers hulle beoordeling van die voor- en nadele van misdaadpleging kan wysig.

Volgens Vito en Holmes (1994:79) hou die aannames van die rasionele-keuseperspektief ook die moontlikheid van rehabilitasie in, aangesien rasionele misdadigers aan rehabilitasie-programme sal deelneem wat die meeste persoonlike voordeel bied. Rehabilitasieprogramme kan ook gekoppel word aan die voordele wat met wetsgehoorsame gedrag gepaard gaan. Norrie (1986:218) som bogenoemde soos volg op: "(It offers a broad framework within which a wide variety of short-term and long-term policies - social, preventative, rehabilitative, situational, and deterrent - in relation to criminal behavior could be explored".

Die rasionele-keuseperspektief word egter ook op grond van verskeie faktore gekritiseer. Hirschi (1986:105) en Schmallegger (1996:483) argumenteer byvoorbeeld dat die rasionele-keuseperspektief te veel klem lê op individuele keuse en te min aandag skenk aan biologiese, sosiale, psigologiese en ekonomiese faktore wat meermale die werklike oorsaak van misdaad is. Dieselfde kritiek waaraan die Klassieke Skool in die kriminologie blootgestel was, naamlik dat die aannames te indeterministies van aard is, kan dus ook teen die rasionele-keuseperspektief ingebring word. Clarke en Cornish (1985:178) het egter reeds op 'n vroeë stadium in die ontwikkeling van hulle uitgangspunte gepostuleer dat "decision-making concepts can be used for the purposes of constructing good enough theories without necessarily being firmly committed to a particular position in the free will/determinism debate". Glaser (1977:488) meld ter ondersteuning hiervan dat "both free will and determinism are socially derived linguistic representations of reality brought into play for different explanatory purposes at different levels of analysis and they may usefully co-exist in the scientific enterprise". Alhoewel die rol van slagoffervatbaarheid en slagoffer-aandadigheid tydens kapings asook die *modus operandi* van die oortreder die fokus van die ondersoek is en situasionele faktore en misdadige keuses van

belang is, word die invloed van biologiese, sosiale, psigologiese en ekonomiese faktore wat 'n individu kan predisponer om 'n motorvoertuig te kaap, egter ook erken.

Kritiek word verder geopper ten opsigte van die feit dat die eksponente van die rasionele-keuseperspektief die misdadiger intellektueel as meer gesofistikeerd beskou as wat hy of sy in werklikheid is (Hirschi, 1986:105). Volgens Schmalleger (1996:483) beskik individue nie altyd oor die vermoë om rasionele besluite te neem nie. Indien misdadige gedrag geheel en al rasioneel was, sou swaar strawwe daartoe kon lei dat misdaad, ten minste in beginsel, voorkom kan word.

Trasler (1986:20) beklemtoon egter in reaksie op bogenoemde kritiek, dat die leer van die rasionele-keuseperspektief erkenning gee aan die feit dat besluitneming nie altyd heeltemal rasioneel is nie. Clarke (1983:231) meld byvoorbeeld dat individue se vermoë, kapasiteit en bereidheid om inligting te verkry of te verwerk verskil en dat daar veral gereageer word op bestaande besluite ("standing decisions"). Die aanvanklike besluit om misdaad te pleeg dien dus as basis vir besluitneming, sonder dat die voor- en nadele van misdaadpleging voor elke misdaad teen mekaar opgeweeg word. Hy wys verder daarop dat dit kan gebeur dat omstandighede verander en die misdadiger op grond van bestaande besluite die verkeerde besluit kan neem. Glick (1995:85) konstateer verder dat misdadigers nie oor 'n "kristalbal" beskik wat die voor- en nadele van misdaadpleging kan uitwys nie en dat misdadige gedrag meestal deur die individu se persepsie van risiko's en belonings gerig word. Individue kan dus soms onrealisties wees in hulle beoordeling of oorweging van die relatiewe risiko en beloning van misdaad (Tunnell, 1990:673-690). Johnson en Payne (1986:170, 172) wat bogenoemde onderskryf, poneer dat "the picture emerges of a limited information processor, often working under pressure of time, who uses many different strategies to simplify the task of evaluating choice alternatives in the complex environment of everyday life".

Kritiek word verder geopper teen die feit dat die rasionele-keuseperspektief nie voorsiening maak vir misdade wat op die ingewing van die oomblik gepleeg word nie (Vito & Holmes, 1994:78-85). Hoewel Cornish en Clarke (1986:vi) nie die bestaan van irrasionele en/of impulsiewe optredes ontken nie, argumenteer hulle dat selfs misdade wat impulsief gepleeg word of patologies gemotiveerd is, 'n mate van rasionaliteit bevat. Norrie (1986:227) se navorsing bevestig dan ook dat selfs tydens impulsiewe misdade soos wanneer 'n mishan-delde vrou haar man vermoor, 'n rasionele komponent nie noodwendig ontbreek nie. Volgens Tibbetts (1997:237) kan die rasionele-keuseperspektief ook suksesvol op seksuele aanranding en gesinsgeweld toegepas word. Clarke en Cornish (1985:164) onderskryf bogenoemde deur

daarop te wys dat sekere predisponerende faktore 'n individu kan dryf tot by 'n punt waar misdaad 'n realistiese handelswyse word. Johnson en Payne (1986:170) wat hiermee akkoord gaan, wys daarop dat

a considered decision process may underlie many criminal acts. This is particularly true if you allow for a current, apparently impulsive criminal act, such as shoplifting, to be the result of a prior decision to consider shoplifting in certain circumstances.

Indien dit dus wel moontlik is vir 'n individu om 'n motorvoertuig op die ingewing van die oomblik te kaap, is die aksie meestal die resultaat van 'n bestaande besluit of 'n vorige oorweging om in sekere omstandighede of wanneer die situasie hom voordoen, 'n motor-voertuig te kaap.

Die rasonale-keuseperspektief gaan volgens Akers (1990:671) en Schmallegger (1996:483) ook mank aan erkenning van die rol van moraliteit in kostevoordeelanalises en uiteindelijke misdaadpleging. (Hierdie aspek sal in die bespreking van Fattah se sintesebenadering, afd. 2.3.3, verder aandag geniet.)

Conklin (1998:305) waarsku dat die rasonale-keuseperspektief nie gebruik kan word om voorspellings te maak nie, aangesien individue nie belonings en risiko's op dieselfde wyse bereken nie. Alhoewel die benadering misdaadvoorkomingswaarde inhou, beklemtoon Vito en Holmes (1994:79) dat beleidmakers en voorkomingspesialiste kennis behoort te dra van die feit dat 'n verandering van misdaadgeleenthede daartoe kan lei dat misdadigers op 'n innoverende wyse die misdaad sal verplaas. Maree (1995:39-40) benadruk dat selfs indien 'n afname in misdaad as gevolg van spesifieke voorkomingstrategieë bespeur word, die moontlikheid van verplasing in ag geneem behoort te word. Cornish en Clarke (1987:934) asook Morrison en O'Donnell (1994:10) wys daarop dat verplasing verskeie vorme kan aanneem. Die algemeenste vorm van verplasing is ruimtelike (territoriale) verplasing wat 'n verskuiwing in terme van plek impliseer. Indien kapers dit byvoorbeeld oorweeg om 'n motorvoertuig op 'n spesifieke plek te kaap en 'n patrolliemotor in die area opmerk, kan hulle besluit om na 'n ander area te beweeg wat nie gepatrolleer word nie.

Temporale verplasing kan ook plaasvind. In hierdie geval word die misdaad op 'n ander tydstip gepleeg. Die misdadiger kan byvoorbeeld wag totdat patrolling gestaak word of ander tye, soos spitsverkeertye, kan geselekteer word ten einde so min as moontlik aandag te trek. In gevalle waar beveiligingsmaatreëls geïmplementeer is om misdaadgeleenthede te beperk, kan teikenverplasing of 'n verskuiwing in teiken ook plaasvind. 'n Individu wat die registrasienommer

van sy of haar motorvoertuig op die deure van die voertuig geveer het en/of 'n opsporings- en herwinningstelsel laat installeer het, is byvoorbeeld 'n minder kwesbare teiken. Dit kan daartoe bydra dat die misdadiger besluit om eerder 'n ander motorvoertuig te kaap.

Funksionele verplasing waar die misdadiger besluit om 'n ander misdaad te pleeg (bv. motorvoertuigkaping in plaas van motorvoertuigdiefstal) of om 'n ander *modus operandi* te volg, kan ook voorkom. In laasgenoemde geval kan 'n misdadiger byvoorbeeld van mening wees dat die risiko vir arrestasie laer en die moontlikheid vir sukses groter is indien 'n potensiële slagoffer by sy of haar huis, eerder as in 'n besige straat, ingewag word. Ten spyte van bogenoemde kritiek, bevestig die verplasing van misdade dat misdadigers op 'n doelbewuste en rasonele wyse teikens selekteer (Hirschi, 1986:116).

Die rasonele-keuseperspektief is 'n resente perspektief wat verdere navorsing regverdig. Clarke (1983:231) beklemtoon ook dat misdadigers se persepsies van misdaadgeleenthede asook hulle assessering van die risiko om gevang te word, empiries ondersoek behoort te word. Aspekte soos misdadigers se motiewe en intensies, hulle gevoelens, morele oordele en tegnieke van neutralisering asook denkpatrone eie aan misdadigers, is enkele aspekte wat verdere ondersoek regverdig. Carroll en Weaver (1986:33) asook Kempf (1986:187) beklemtoon in aansluiting hierby dat afsonderlike besluitnemingsmodelle ontwikkel behoort te word vir die verklaring van aanvanklike deelname aan misdaad, die seleksie van spesifieke teikens en die misdadiger se besluit om misdaad te staak.

Alhoewel verskeie navorsers (Bennett & Wright, 1984; Carroll & Weaver, 1986; Feeney, 1986; Nagin & Paternoster, 1993; Tunnell, 1990) die rasonele-keuseperspektief suksesvol op misdade soos inbraak, winkeldiefstal, roof, diefstal en dronkbestuur toegepas het, is meer navorsing met betrekking tot die toepassing van die perspektief op geweldsmisdade nodig (Akers, 1990:663; Cornish & Clarke, 1986:14). Vanweë die feit dat die benadering ook op inkomstebelastingontduiking van toepassing gemaak is, kan die perspektief ook gebruik word om witboordjiemisdade te verklaar (Tibbetts, 1997:237).

Die evaluering van die rasonele-keuseperspektief toon dat dit, ten spyte van bogenoemde kritiek, 'n nuttige raamwerk kan bied waarbinne bestaande teorieë geïnkorporeer kan word om misdadige gedrag soos motorvoertuigkaping te verklaar. Cornish en Clarke (1986:viii) konstateer in hierdie verband die volgende:

It does provide ... a way of pulling together many diverse strands of criminological theory and

research. It also provides both a fresh agenda for empirical enquiry concerning offender's perspectives and we believe the prospect of new light on the likely effects of various crime-control policies.

Vanweë die feit dat oortreders se perspektiewe (of sienings) van slagoffervatbaarheid en slagofferaandadigheid asook aspekte wat hulle besluit of keuse om misdaad te pleeg beïnvloed, in die onderhawige studie van belang is, kan die teorie met vrug gebruik word.

Die belangrikste bydrae van die benadering, is geleë in die feit dat dit in enige sosiale konteks van toepassing gemaak kan word. Die rasonele-keuseperspektief is volgens Akers (1990:654) juis om hierdie rede besig om akademies gesproke, "daaglik" meer aanhangers te kry: "Rational choice may be on the verge of becoming for the 1980s and 1990s, what neo-Marxist perspectives were in the 1970s, as it spreads to virtually all social science disciplines and law". Bartollas (1997:116) wat die voorafgaande onderskryf, meld dat "rational choice theory ... is one of the hottest topics in the 1990s in criminology, sociology, political science, and law".

2.3.2 Roetine-aktiwiteitsbenadering

Die ontwikkeling van die roetine-aktiwiteitsbenadering, wat in 'n groot mate ook op situasionele faktore tydens misdaadpleging fokus en viktimisasierisiko kan verklaar, geniet vervolgens aandag.

2.3.2.1 Historiese agtergrond

Die roetine-aktiwiteitsbenadering het beslag gekry in die werke van André Michael Guerry en Adophe Quetelet wat reeds gedurende die eerste helfte van die negentiende eeu reëlmatige patrone in die verspreiding van misdadige gedrag geïdentifiseer het (Messner & Tardiff, 1985:241). Die konsentriese sonemodel van Robert Park en Ernest Burgess (wat in die vroeë 1920's op die ruimtelike verspreiding van misdaad gewys het) asook die werk van Clifford Shaw en Henry McKay (wat gedurende 1942 'n betekenisvolle verband tussen sosiale disorganisasie, ekologie en misdaad aangetoon het), het verder beslag gegee aan die ontwikkeling van die roetine-aktiwiteitsbenadering (Kennedy & Forde, 1990:208; Kennedy & Silverman, 1988:1; Schmallegger, 1996:238; Vito & Holmes, 1994:141).

Idees is ook oorgeneem uit die menslike ekologieteorie van Amos Hawley wat gedurende die 1950's daarop gewys het dat roetine-aktiwiteite 'n noodsaaklike deel van individue se daaglikse

bestaan uitmaak en dat hierdie aktiwiteite tydruimtelik versprei is (Sherman, Gartin & Buerger, 1989:31; Williams & McShane, 1994:222). Gebaseer op hierdie teorie, ontwikkel Marcus Felson en Larry Cohen in 1979 die roetine-aktiwiteitsbenadering wat bepaal dat roetine-aktiwiteite en lewenstyl betekenisvol bydra tot sowel die hoeveelheid as die tipe misdaad wat in 'n spesifieke samelewing voorkom (Messner & Tardiff, 1985:241).

2.3.2.2 Uitgangspunte van die roetine-aktiwiteitsbenadering

In teenstelling met die tradisionele positivistiese beklemtoning van oortrederkenmerke, misdadige geneigdheid en aspekte wat individue motiveer om 'n spesifieke misdaad te pleeg, fokus die roetine-aktiwiteitsbenadering op die omstandighede waaronder individue misdaad pleeg (Cohen & Land, 1987:43). Volgens Cohen en Felson (1979:588) word daar nie gekyk waarom sekere individue geneig is om misdaad te pleeg nie, maar hoe die tydruimtelike ("spatio-temporal") organisering van sosiale aktiwiteite daartoe kan bydra dat misdadige geneigdheid in misdadige aksies omgesit word.

Die roetine-aktiwiteitsbenadering gaan van die standpunt uit dat misdaad die produk of resultaat is van 'n geleentheid wat hom voordoet in sosiale aktiwiteite wat daagliks op straat plaasvind (Kennedy & Baron, 1993:92). Hierdie aktiwiteite wat ook as roetine-aktiwiteite bekend staan, word deur Cohen en Felson (1979:593) omskryf as "any recurrent and prevalent activities which provide for basic population and individual needs, whatever their biological or cultural origins". Formele werk, die voorsiening van voedsel en huisvesting, bevrediging van seksuele behoeftes, ontspanning, sosiale interaksie, leer en kinderopvoeding, word hierby ingesluit. Roetine-aktiwiteite en veral veranderinge in aktiwiteitspatrone bied dikwels geleentheid vir misdaad of verhoog die potensiaal vir viktimisasie, aangesien dit daartoe kan lei dat drie elemente, naamlik 'n gemotiveerde oortreder, 'n geskikte teiken en die afwesigheid van beskerming op 'n gegewe plek en sekere tyd bymekaar kom (Cohen & Felson, 1979:592).

Volgens Cohen en Felson (1979:589) is die afwesigheid van enige van die drie elemente voldoende om die suksesvolle voltooiing en/of pleeg van veral direkte kontak roofsgtige misdaad ("direct contact predatory crime") te laat faal. Die saamvloei van laasgenoemde twee elemente, naamlik 'n geskikte teiken en die afwesigheid van beskermers of beskerming, kan selfs lei tot 'n toename in misdaad sonder dat die toestande wat misdadigers motiveer om by misdaad betrokke te raak, toeneem. Alhoewel hierdie drie elemente nodig is vir 'n misdaad om plaas te vind, bring die teenwoordigheid van al drie bogenoemde elemente nie noodwendig mee dat 'n individu geviktimizeer sal word nie (Cohen et al., 1981a:646). Hierdie drie elemente geniet

vervolgens aandag.

- **Gemotiveerde oortreder**

Volgens Cohen en Land (1987:43-45) bied bestaande kriminologieteorieë soos byvoorbeeld die teorieë van Merton, Cohen, Cloward en Ohlin, Sutherland en Hirschi asook dié van Sellin en Wolfgang, verklarings vir misdadige gedrag. Aspekte wat 'n individu motiveer om mis-daad te pleeg, word ook in die teorieë aangespreek, met die gevolg dat gemotiveerde oortreders as 'n gegewe in die roetine-aktiwiteitsbenadering aanvaar word.

- **Geskikte teiken**

Vier komponente, naamlik die waarde, fisieke sigbaarheid, toeganklikheid en die "inertia" (gemak waarmee die teiken verkry kan word), dra daartoe by dat 'n teiken deur 'n misdadiger as "geskik" beskou word (Cohen & Cantor, 1980:143). Die finansiële en simboliese waarde van 'n teiken beïnvloed die begeerlikheid daarvan, terwyl die sigbaarheid betrekking het op die waarneembaarheid en/of die risiko om deur potensiële misdadigers raakgesien te word (Dussich & Eichman, 1976:94; Felson & Cohen, 1980:393). Toeganklikheid impliseer die bereikbaarheid asook die gemak waarmee die misdadiger die teiken kan nader sonder om aandag te trek. Inspanningloosheid daarteenoor, verwys na die gemak waarmee die teiken verkry kan word (Cohen et al., 1981a:646). Enige faktor wat dit vir die misdadiger moeilik maak om 'n teiken ('n persoon of eiendom) vir onwettige doeleindes te oorrumpel of in besit te neem, word hierby ingesluit. Die massa van beweegbare eiendom asook 'n slagoffer se vermoë om gewelddadige weerstand te bied, word byvoorbeeld hier in ag geneem (Cohen & Cantor, 1980:143).

Volgens Felson en Cohen (1980:393-394) het roetine-aktiwiteite 'n betekenisvolle invloed op die "geskiktheid" van 'n teiken. Die rede hiervoor is dat 'n geroetineerde patroon van optrede die moontlikheid verhoog dat eiendom en/of individue in sigbare en toeganklike plekke op 'n spesifieke tyd is (Kennedy & Forde, 1990:208).

- **Afwesigheid van beskerming**

Beskerming word deur Felson en Cohen (1980:392) omskryf as "any spatio-temporally specific supervision of people or property by other people which may prevent criminal violations from occurring". Beskerming varieer van formele organisasies wat uitsluitlik vir beskermingsdoeleindes tot stand gebring is tot die blote nabyheid van 'n individu wat persone of

eiendom kan beskerm (Cohen et al., 1981a:646). Enige persoon wat die suksesvolle voltooiing van 'n misdaad as gevolg van blote teenwoordigheid of direkte aksies kan voorkom, kan dus as 'n beskermer beskryf word. Die beskermer hoef nie noodwendig 'n mens te wees nie. In hierdie verband beklemtoon Cohen en Felson (1979:591) dat tegnologiese hulpmiddels ook 'n beskermingsrol kan vervul.

2.3.2.3 Toepassing van die roetine-aktiwiteitsbenadering op motorvoertuigkaping

Conklin (1972:72) is van mening dat 'n groot persentasie van nie-kommersiële roofvoorvalle deur situasionele geleenthede gepresipiteer word. Selfs in gevalle waar rowers spesifieke slagoffers selekteer, skep situasionele geleenthede dikwels omstandighede wat voordelig vir die pleeg van 'n spesifieke misdaad is.

Aangesien die roetine-aktiwiteitsbenadering spesifiek klem lê op situasionele geleenthede wat ontstaan wanneer 'n gemotiveerde oortreder en 'n geskikte teiken, in die afwesigheid van beskerming, op 'n gegewe plek en sekere tyd bymekaar kom, kan die benadering op motorvoertuigkaping toegepas word. Die roetine-aktiwiteitsbenadering fokus ook spesifiek op roofsugtige misdade ("direct contact predatory violations") wat direkte fisieke kontak tussen ten minste een misdadiger en ten minste een ander persoon of objek wat die oortreder in besit wil neem of wil beskadig, impliseer (Cohen & Felson, 1979:589). In hierdie verband bevestig Landau en Fridman (1993:167) dan ook dat beide moord en roof by Cohen en Felson se omskrywing van direkte kontak roofsugtige misdade inpas. Aangesien slagoffervatbaarheid ook 'n belangrike tema in die onderhawige studie is en Cohen en Cantor (1980:143) beklemtoon dat roetine-aktiwiteite 'n individu se risiko vir viktimisatie betekenisvol kan beïnvloed, word die benadering as geskik beskou om die navorsing te rig.

Volgens die roetine-aktiwiteitsbenadering kan variasies in die daaglikse aktiwiteite van individue, die moontlikheid dat bogenoemde drie elemente op 'n spesifieke tyd en plek sal saamvloei, verhoog of verlaag (Felson, 1987:911; Lynch, 1987:286). Enige sosiale verandering wat daartoe lei dat meer aktiwiteite buite die huis plaasvind, kan 'n individu se risiko vir roofsugtige viktimisatie verhoog (Cohen & Land, 1987:49). Hierdie aanname is in ooreenstemming met die lewenstyl-/blootstellingsmodel vir persoonlike viktimisatie van Hindelang, Gottfredson en Garofalo (1978:245), wat postuleer dat roetine-aktiwiteite weg van die huis individue se risiko vir persoonlike viktimisatie verhoog, aangesien dit hulle in kontak bring met of blootstel aan potensiële of gemotiveerde oortreders (Cohen et al. 1981a:648). Roetine-aktiwiteite, of lewenstyl soos Hindelang et al. (1978:241) daarna verwys, hou ook verband met die

demografiese eienskappe van 'n individu. Messner en Tardiff (1985:242) bevestig bogenoemde en wys daarop dat demografiese faktore ook die saamvloei van genoemde drie elemente beïnvloed: "Socio-demographic characteristics structure routine activities and, in so doing, affect both the location of potential victims in physical space and the pool of personal contacts from which offenders are ultimately drawn".

Aspekte soos ouderdom (waar kinders onder die ouderdom van 18 jaar bv. nie 'n motorvoertuig mag bestuur nie) en inkomste (wat bepalend is vir die vermoë van 'n individu om 'n motorvoertuig te besit), kan dus ook in die geval van motorvoertuigkaping 'n individu se kwesbaarheid vir viktimisasie beïnvloed. Felson en Cohen (1980:398) wys ook daarop dat 'n verandering in die roetine-aktiwiteite van vroue, soos die toenemende betrokkenheid van vroue in die arbeidsmark, hulle risiko vir viktimisasie verhoog. 'n Moontlike rede hiervoor is dat 'n gemotiveerde oortreder en 'n geskikte teiken in die afwesigheid van beskermers bymekaar uitkom. Die rol van laasgenoemde drie elemente in die voorkoms van motor-voertuigkapings geniet vervolgens aandag.

- **Gemotiveerde oortreder**

In die geval van motorvoertuigkapings kan, in ooreenstemming met die roetine-aktiwiteitsbenadering, aanvaar word dat daar genoeg gemotiveerde individue is met die geneigdheid en die vermoë om 'n motorvoertuig te roof indien omstandighede dit toelaat of die geleentheid ontstaan (vgl. redes vir die toename in motorvoertuigkapings, afd. 3.1.1).

- **Geskikte teiken**

Die geskiktheid of kwesbaarheid van 'n potensiële teiken kan ook geëvalueer word aan die hand van die waarde, sigbaarheid, toeganklikheid en gemak waarmee eiendom soos 'n motorvoertuig in besit geneem kan word. Vanweë die feit dat motorvoertuigkapings hoof-saaklik vir ekonomiese gewin gepleeg word, kan aanvaar word dat die waarde van 'n motorvoertuig 'n belangrike rol in teikenseleksie speel (Cook, 1976:175; Landau & Fridman, 1993:168). Dit beteken egter nie dat slegs nuwe modelle en/of duur motorvoertuie gekaap sal word nie. Ouer modelle, veral waar onderdele skaars is, word ook in terme van die beloning wat dit inbring, as geskik beskou.

Die sigbaarheid en toeganklikheid van 'n motorvoertuig hou betekenisvol verband met die daaglikse roetine-aktiwiteite van eienaars of bestuurders. Indien roetine-aktiwiteite van so 'n

aard is dat 'n individu noodgedwonge 'n motorvoertuig moet bestuur, verhoog sy of haar sigbaarheid vir/en blootstelling aan gemotiveerde oortreders (Cao & Maume, 1993:17). In hierdie verband benadruk Kennedy en Forde (1990:208) asook Miethe, Stafford en Long (1987:184) dat mobiliteitspatrone 'n betekenisvolle invloed op viktimisasie kan hê. 'n Individu se risiko vir viktimisasie soos om van 'n motorvoertuig beroof te word, is hoër indien 'n meer mobiele lewenstyl gehandhaaf word.

Die aantal motorvoertuie op straat kan ook sigbaarheid beïnvloed. Volgens Cohen en Felson (1979:593) toon Gould se navorsing dat die toename in die omset en die beskikbaarheid van motorvoertuie tussen 1921 en 1965 in die VSA, gelei het tot 'n toename in motorvoertuigdiefstal. Cohen en Land (1987:50) konstateer in aansluiting hierby dat welvaart dikwels aanleiding gee tot 'n toename in eiendomsmisdade, aangesien meer eiendom vir diefstal en gevolglik ook kaping, beskikbaar is. Conklin (1998:319) onderskryf bogenoemde deur daarop te wys dat 'n oorvloed van eiendom met hoë eiendomsmisdadaisyfers geassosieer word. Die mate waarin motorvoertuie meer geredelik beskikbaar en dus ook meer sigbaar word, kan die risiko vir motorvoertuigkaping verhoog.

Die gemak waarmee die kaper 'n potensiële slagoffer kan nader sonder om aandag te trek, is noodsaaklik ten einde die suksesvolle uitvoering van 'n motorvoertuigkaping te verseker. Vanweë die feit dat kapers staatmaak op die verrassingselement tydens kaping, gebeur dit dikwels dat niksvermoedende individue in spitsverkeer gekaap of selfs by hulle huise ingewag word (Erasmus, 1996b:12). In beide hierdie gevalle verwag die individu nie om die slagoffer van 'n motorvoertuigkaping te word nie, met die gevolg dat die misdadiger die potensiële slagoffer en sy of haar eiendom kan bereik sonder dat dié onraad vermoed.

Faktore wat dit vir die misdadiger moeilik maak om 'n teiken vir onwettige doeleindes te oorrumpel of in besit te neem ("inertia"), kan ook in die geval van 'n motorvoertuigkaping die geskiktheid van 'n teiken beïnvloed. Aspekte soos die teenwoordigheid van 'n immobiliseringsmeganisme asook die moontlikheid dat die slagoffer weerstand kan bied of selfs 'n wapen kan besit, kan die suksesvolle uitvoer van 'n motorvoertuigkaping negatief beïnvloed.

- **Afwesigheid van beskerming**

Die teenwoordigheid van werklike of potensiële beskerming of beskermers is 'n belangrike aspek wat deur motorvoertuigkapers in ag geneem moet word (Gabor & Normandeau, 1989:277). Alhoewel 'n kaping in spitsverkeer moontlik daartoe kan lei dat die slagoffer onkant

betrap word, kan die teenwoordigheid van ooggetuies 'n potensiële misdadiger moontlik laat besluit om nie die motorvoertuig te kaap nie. Volgens Cohen en Cantor (1980:144) het die teenwoordigheid van polisiepatrollies, verkeersbeamptes, sekuriteits-beamptes en selfs lede van 'n buurtwagstelsel, 'n betekenisvolle invloed op 'n misdadiger se besluit om nie voort te gaan om 'n spesifieke misdaad op 'n gegewe tydstip en/of plek te pleeg nie. Gabor en Normandeau (1989:277) wat die siening onderskryf, wys daarop dat rowers dikwels die teiken en plek waar hulle beplan om 'n misdaad te pleeg bestudeer en so ver as moontlik poog om gebiede te selekteer waar die teenwoordigheid van polisiebeamptes en omstanders beperk is.

Volgens Cohen en Cantor (1980:147) kan die teenwoordigheid van meer as een volwasse individu in 'n motorvoertuig ook 'n belangrike rol speel by die nie-seleksie van 'n teiken, aangesien 'n medepassasier beskerming kan verhoog. Hierdie aanname is in ooreenstemming met Normandeau (1968:224) se navorsingsbevindings wat bevestig dat die risiko om beroof te word wanneer 'n individu alleen is, tien maal groter is as vir 'n persoon wat in 'n groep bestaande uit twee of meer persone rondbeweeg. Die kenmerke en potensiële reaksies van slagoffers (bv. die moontlikheid van weerstand wat ook as 'n vorm van beskerming beskou kan word), is ook 'n aspek wat voor en tydens die pleeg van 'n motorvoertuigkaping deur misdadigers oorweeg word (Morrison & O'Donnell, 1994:12).

Dit is egter nie net individue wat as beskermers kan optree nie. Die aanwesigheid van sekuriteitsmaatreëls soos satellietopsporing- en -herwinningstelsels kan ook beskerming verleen, veral waar die teenwoordigheid van so 'n stelsel duidelik op die buitekant van 'n motorvoertuig aangedui word. Die aanbring van plakkers wat bevestig dat 'n teenkapings-meganisme geïnstalleer is, kan egter ook negatiewe gevolge vir die slagoffer inhou. (Hierdie aspek word volledig gedek in afd. 3.5.4.)

Die afleiding kan gemaak word dat die geleentheid vir misdaad in terme van die saamvloei van 'n gemotiveerde kaper, 'n waardevolle, sigbare en toeganklike teiken en die afwesigheid van potensiële beskermers, ook in die geval van motorvoertuigkaping afhang van die strukturering van daaglikse interaksies of aktiwiteite. Vanweë die feit dat 'n verandering in roetine-aktiwiteite ook 'n verandering in misdaadgeleentheid meebring, kan enige strukturele veranderinge in roetine-aktiwiteitspatrone dus 'n betekenisvolle invloed op die voorkoms van motorvoertuigkapings hê (Maxfield, 1987:276; Williams & McShane, 1994:223).

2.3.2.4 Evaluering van die roetine-aktiwiteitsbenadering

Felson en Cohen (1980:390) beklemtoon dat misdaad nie toevallig plaasvind nie en dat die sosiale struktuur van die samelewing daartoe kan bydra dat misdaadneigings in misdadige aksies omgesit word. Hierdie beklemtoning van die sosiale struktuur asook die wyse waarop die ekologiese konteks misdaad moontlik maak of genereer, werp volgens Cao en Maume (1993:15) nuwe lig op die tyd-ruimtelike verspreiding van misdaad. Volgens Messner en Tardiff (1985:242) is dit dan ook een van die belangrikste bydraes van die roetine-aktiwiteitsbenadering. Cohen en Felson (1979:605) se verwysing na die rol van situasionele en omgewingsfaktore in misdaadveroorsteking asook die wyse waarop roetine-aktiwiteite en/of 'n verandering daarvan 'n individu se kwesbaarheid vir roofsgtige viktimisasie kan beïnvloed, bied 'n verklaring vir die wisseling in misdaadkoerse (Sherman et al., 1989:31). Aansluitend hierby meld Vito en Holmes (1994:411) dat die toepassing van die roetine-aktiwiteitsbenadering 'n raamwerk bied waarvolgens misdaadpatrone bestudeer en misdaadkoerse verminder kan word.

Die beklemtoning van die voorvereistes wat nodig is vir 'n misdaad om plaas te vind asook die feit dat misdadigers teikens selekteer op grond van aspekte soos waarde, aantreklikheid en die afwesigheid van beskerming, is veral vir die onderhawige studie van belang. Die feit dat misdadigers kwesbare teikens selekteer, dui daarop dat misdadigers *rasioneel gemo-tiveer* en in staat is om die risiko vir misdaad verstandig te oorweeg (Maxfield, 1987:279). Felson en Cohen (1980:392, 403) wat die uitgangspunte van die rasionele-keuseperspektief onderskryf, is van mening dat die roetine-aktiwiteitsbenadering selfs as 'n variasie van die rasionele-keuseperspektief beskou kan word. Cornish en Clarke (1986:10) poneer in aansluiting hierby die volgende: "Rational choice theory deals mainly with the content of decisions; routine activity approaches in contrast, are seen to deal with the ecological context that supply the range of options from which choices are made".

Alhoewel Maxfield (1987:279) van mening is dat die ontwikkeling van die roetine-aktiwiteitsbenadering geïnhibeer word deur 'n gebrek aan empiriese toetsing, is die rasionele-aktiwiteitsbenadering op verskeie misdade van toepassing gemaak. Cohen en Cantor (1980; 1981) het in twee afsonderlike studies persoonlike diefstal en residensiële inbraak met behulp van hierdie benadering verklaar, terwyl Cohen et al. (1981a) die aannames van die roetine-aktiwiteitsbenadering suksesvol op roof van toepassing gemaak het. Maxfield (1987), Lynch (1987), Maume (1989) asook Sherman et al. (1989) het met behulp van empiriese navorsing ook steun vir die aannames van die roetine-aktiwiteitsbenadering gevind.

Kennedy en Silverman (1988:17) is van mening dat die roetine-aktiwiteitsbenadering een van die belangrikste aspekte van misdaad beklemtoon, naamlik die dinamika van viktimisasie. Die

rol wat misdadigers, slagoffers en omstanders (beskermers) in misdaad-pleging speel, kom in die aannames van bogenoemde benadering na vore.

Die roetine-aktiwiteitsbenadering hou ook situasionele misdaadvoorkomingspotensiaal in (Vito & Holmes, 1994:145; Williams & McShane, 1994:222). Die waarde van argitekto-niese en omgewingsontwerp, waar beskerming (bv. waarneming deur polisiebeamptes en omstanders) verhoog en geskikte teikens (bv. deur middel van teikenverharding) verminder word, word deur Cohen en Felson (1979:592) uitgelig. Felson (1987:928) meld in hierdie verband dat strategieë met betrekking tot misdaadbeheer, die saamvloei van 'n gemotiveerde oortreder en 'n geskikte teiken in die afwesigheid van beskerming, moet probeer voorkom. Volgens Vito en Holmes (1994:154) gaan aanhangers van die roetine-aktiwiteitsbenadering van die standpunt uit dat potensiële slagoffers sekere voorsorg-maatreëls kan tref om die risiko vir viktimisasie te voorkom. Aannames van hierdie aard ontlok egter kritiek, aangesien die klem van die misdadiger na die slagoffer verskuif word en daar van die slagoffer verwag word om sy of haar lewenstyl (roetine-aktiwiteite) te verander. Rosenbaum (1988:334) waarsku veral teen slagofferblaming en beklemtoon dat individue nie altyd risikoplekke en omstandighede kan vermy nie. Mense het dikwels geen ander keuse as om byvoorbeeld hulle motorvoertuie te gebruik nie. Cohen en Felson (1979: 605) konstateer in hierdie verband die volgende: "The opportunity for predatory crime appears to be enmeshed in the opportunity structure for legitimate activities to such an extent that it might be very difficult to root out substantial amounts of crime without modifying much of our way of life". Hulle wys verder daarop dat roofsugtige misdade soos kapings, meermale 'n neweproduk is van vryheid en voorspoed wat manifesteer in die daaglikse roetine-aktiwiteite van individue. Motorvoertuie wat vryheid van beweging ('n basiese mensereg) bevorder, bied dus ook geleentheid vir roofsugtige viktimisasie: 'It is ironic that the very factors which increase the opportunity to enjoy the benefits of life also may increase the opportunity for predatory violations' (Cohen & Felson, 1979:605). 'n Individue se besluit om 'n nuwe motorvoertuig te koop, kan dus in die lig van bogenoemde bespreking, as kriminogeen beskou word.

'n Verdere punt van kritiek sentreer rondom die feit dat witboordjie- en veral geweldsmisdade nie met behulp van die roetine-aktiwiteitsbenadering verklaar kan word nie (Barkan, 1997:104). In aansluiting hierby, vestig Miethe et al. (1987:192-194) die aandag daarop dat roetine-aktiwiteite nie geweldsmisdade soos die fisieke mishandeling en seksuele misbruik van kinders of moord kan verklaar nie. Hulle skryf hierdie beperking enersyds toe aan die feit dat geweldsmisdade meestal naby of in die huis deur bekendes gepleeg word en andersyds dat geweldsmisdade dikwels ekspressief, spontaan en impulsief plaasvind. Alhoewel motorvoertuigkaping ook as 'n

geweldsmisdaad beskou kan word en meermale naby die huis plaasvind, word dit ook as 'n eiendomsmisdaad beskou wat oor die algemeen nie impulsief of spontaan plaasvind nie. Die roetine-aktiwiteitsbenadering kan dus gebruik word om die misdaad te verklaar. Ter ondersteuning hiervan kan gemeld word dat twee Kanadese navorsers, Kennedy en Forde (1990), variasies in geweldsmisdade met lewenstyl-faktore in verband gebring het.

Die roetine-aktiwiteitsbenadering gaan volgens Garofalo (1987:27) ook mank aan verklarings vir die redes wat individue motiveer om misdaad te pleeg. Kennedy en Silverman (1988:17) wat die siening onderskryf, wys daarop dat viktimisasie-ondersoeke selde inligting oor misdadigermotiewe bevat. Cohen en Felson (in Cohen & Land, 1987:51) argumenteer egter dat misdadigermotivering as 'n gegewe aanvaar kan word omdat verskeie kriminologie-teorieë verklarings vir die verskynsel bied. Hulle wys verder daarop dat die uitdaging nie geleë is in die verklaring van misdadigermotief nie, maar in die voorspelling van situasies wat daartoe kan bydra dat misdaadgeneigdheid in misdaadaksies omgesit word. Felson en Cohen (1980:403) poneer in hierdie verband die volgende: "(It) is not an argument for biological reductionism or a denial of the unique features of the human species; rather this involves a simple recognition that illegal acts require more than an attitude or inclination among individuals".

Die roetine-aktiwiteitsbenadering gee ook nie erkenning aan die feit dat 'n misdadiger 'n potensiële slagoffer se roetine-aktiwiteite kan leer ken en dat dit 'n individu se risiko vir viktimisasie kan verhoog nie. In die geval van 'n motorvoertuigkaping kan 'n misdadiger 'n individu dop hou en uit sy of haar geroetineerde wyse van optrede aflei wanneer die beste tyd is om die individu se motorvoertuig te kaap.

Volgens Sherman et al. (1989:31) gaan die benadering ook mank aan empiriese navorsing wat die spesifieke plekke waar misdadigers en geskikte teikens in die afwesigheid van beskerming bymekaar uitkom, ekologies analiseer. Individuele risiko word ook nie met die hoeveelheid tyd wat 'n individu in 'n spesifieke plek deurbring, in verband gebring nie. Laasgenoemde faktor kan veral in die geval van motorvoertuigkaping van belang wees, aangesien die hoeveelheid tyd wat 'n potensiële slagoffer in 'n stilstaande motorvoertuig spandeer, die risiko vir 'n kaping kan verhoog.

Miethe et al. (1987:185, 192) spreek ook die volgende kritiek uit met betrekking tot die roetine-aktiwiteitsbenadering: "(It is) usually lacking independent measures of victims' lifestyles, with researchers substituting demographic correlates for lifestyle. Most tests of routine activities theory lack independent measures of the lifestyles in question and substitute presumed

demographic correlates with them". Hulle is verder van mening dat meer navorsing nodig is met betrekking tot die relatiewe gewig en belangrikheid van die drie hoofkomponente van die benadering, naamlik 'n gemotiveerde oortreder, 'n geskikte teiken en die afwesigheid van beskerming.

Miethe et al. (1987:193) wys verder daarop dat die teenwoordigheid van al drie elemente nie noodwendig viktimisasie verseker nie en dat "geskikte teikens" wat geen beskerming het nie, nie noodwendig diegene is wat geviktimizeer word nie. Die feit dat mans, ten spyte van die feit dat vroue fisiek swakker is, dikwels die teiken van 'n motorvoertuigkapingsinsident is en ouers met kinders in die motorvoertuig ook nie kapingsinsidente vryspring nie, kan hier as voorbeeld dien. Cohen, Kleugel en Land (1981b:507) is van mening dat hierdie verskynsels verklaar kan word deur ag te slaan daarop dat blootstelling aan risiko twee belangrike aspekte insluit, naamlik predisponerende (strukturele) en presipiterende (situasionele) faktore. Fisieke sigbaarheid en residensiële nabyheid kan byvoorbeeld as predisponerende faktore beskou word, terwyl die afwesigheid van beskermers en/of beskerming, 'n presipiterende faktor kan wees. Hulle beklemtoon dat indien 'n onderskeid tussen hierdie twee kategorieë getref kan word, daar verklaar sal kan word waarom sekere persone, ondanks hulle nabyheid aan gemotiveerde misdadigers in die afwesigheid van beskermers, nie geviktimizeer word nie. 'n Meer sistematiese ontleding van die onderlinge verband tussen die drie voorvereistes vir viktimisasie is noodsaaklik.

Kennedy en Baron (1993:93) benadruk verder dat die ontstaan van misdaadgeleenthede slegs verstaan kan word indien kennis gedra word van die besluite wat misdadigers, slagoffers en beskermers neem en die wyse waarop die besluite tot die konvergensie van bogenoemde drie elemente kan bydra. Hulle wys daarop dat keuses nie net individuele roetine-aktiwiteite beïnvloed nie, maar ook hulle aksies ("their actions on convergence"). Navorsing kan dus ook in hierdie verband onderneem word.

Volgens Cao en Maume (1993:15) het Cohen en Felson nie genoegsame aandag geskenk aan die sosio-ekonomiese oorsake van risiko-lewenstyle nie. Hierteenoor kritiseer Messner en Tardiff (1985:244) die roetine-aktiwiteitsbenadering op grond daarvan dat die rol van demografiese faktore in die saamvloei van die drie basiese elemente, nie in ag geneem is nie.

Lynch (1987:283-284) bevraagteken ook die meting van roetine-aktiwiteite. Lewenstyl kan volgens hom alle gedrag insluit wat individue op 'n geroetineerde basis of grondslag uitvoer. Hy wys daarop dat roetine-aktiwiteite "nouer" gedefinieer moet word, ten einde empiriese toetsing te

vergemaklik. Cohen en Cantor (1981:123) erken egter dat meer navorsing met betrekking tot die spesifieke bewegings van mense en eiendom nodig is en dat faktore wat die aantreklikheid van teikens verhoog, veral aandag moet geniet. Die vasstelling van aspekte wat kwesbaarheid vir 'n motorvoertuigkaping verhoog, is dan ook 'n doelwit van die onderhawige studie.

Cao en Maume (1993:22) poneer verder dat die waarde van die roetine-aktiwiteitsbenadering in terme van voorspelling, ook verdere navorsing regverdig. Indien daar in die onderhawige studie aangetoon kan word dat sekere slagoffereienskappe of gedrag daartoe kan bydra dat 'n slagoffer of eiendom as 'n kwesbare of geskikte teiken vir motorvoertuigkaping beskou word, kan motorvoertuigkapings nie net gedeeltelik voorspel en/of voorkom word nie, maar die waarde van die roetine-aktiwiteitsbenadering as 'n basis vir die voorspelling van misdaad, ook geëvalueer word.

Ten spyte van bogenoemde kritiek, is Williams en McShane (1994:222) van mening dat die roetine-aktiwiteitsbenadering 'n belangrike bydrae tot die kriminologie gelewer het. Landau en Fridman (1993:167) wat bogenoemde standpunt onderskryf, wys daarop dat die roetine-aktiwiteitsbenadering al gewilder word om navorsing te rig en toenemend steun van navorsers ontvang.

2.3.3 Sintesebenadering

Alvorens die sintesebenadering uiteengesit en daar aangetoon word hoe teikenseleksie deur neutralisering beïnvloed kan word, word die historiese ontwikkeling van die benadering geskets.

2.3.3.1 Historiese agtergrond

Gebaseer op navorsing deur Smigel en Ross asook Dynes en Quarantelli wat beklemtoon dat slagoffers nie toevallig of per ongeluk geselekteer word nie, formuleer Erzatt Fattah gedurende 1976 die sintesebenadering. Die benadering is ook in 'n groot mate 'n uitvloeisel van die werk van David Matza en Gresham Sykes (Fattah, 1976:107).

Sykes en Matza (1957:666-667) wys daarop dat die meeste misdadigers aan samelewingsnorme of die dominante normatiewe sisteem verbind is. Indien hierdie norme oortree of verbreek word, word neutraliseringstegnieke gebruik om die verbintenis aan

samelewingsnorme te neutraliseer of tydelik op te skort. Neutraliseringstegnieke stel 'n individu dus in staat om samelewingsreëls te oortree sonder om die geldigheid daarvan te ontken. Op hierdie wyse word die effektiwiteit van sosiale beheer verminder en die kanse vir misdaadpleging verhoog.

Vyf neutraliseringstegnieke is deur hulle geïdentifiseer, naamlik

- ontkenning van verantwoordelikheid (waar aanspreeklikheid ontken en misdaad aan faktore buite die beheer van die misdadiger toegeskryf word)
- ontkenning van besering (waar verkeerde optrede besef word, maar geredeneer word dat niemand beseer is nie)
- ontkenning van die slagoffer (waar verantwoordelikheid vir misdaad aanvaar word en besering erken word, maar geredeneer word dat besering nie verkeerd is in die lig van die omstandighede nie)
- veroordeling van die veroordelaars (waar die aandag van die misdadiger na die motief of gedrag van diegene wat nie misdadige optrede goedkeur nie, verskuif word)
- beroep op hoër lojaliteite (waar samelewingsreëls terugstaan vir die eise van lojaliteit aan ander groepe of vriende) (Sykes & Matza, 1957:667-669).

Enkele van hierdie neutraliseringstegnieke is net so in Fattah se sintesebenadering geïnkorporeer. In die sintesebenadering word die rol wat die slagoffer tydens of gedurende die proses van neutralisering speel, uitgelig. Hierdie benadering het, soos dié van Matza en Sykes (1961:713) ook wortels in Sutherland se teorie van differensiële assosiasie. Laasgenoemde teorie bepaal dat misdadige gedrag nie net die aanleer van tegnieke om misdaad te pleeg behels nie, maar ook die motiewe, dryfvere, rasionalisasies en houdings wat wetsverbreking vergemaklik of bevorder (Sykes & Matza, 1996:206).

2.3.3.2 Uitgangspunte van die sintesebenadering

In ooreenstemming met die rasonele-keuseperspektief, gaan Fattah (1976:106, 125) van die standpunt uit dat misdadige gedrag doelgerig, rationeel en gemotiveerd is. Ten einde misdaad te begryp, is dit nodig om die dryfvere, rasionalisasies en houdings ten opsigte van misdaadpleging te verstaan. Die motief om misdaad te pleeg, ontwikkel nie in 'n vakuum nie, maar is gewoonlik die resultaat van reaksies, interaksies en response wat voor en tydens viktimisasie ter sprake is. Ofskoon die motief waarom 'n individu 'n motorvoertuig kaap nie die fokus van die studie is nie, wys Fattah (1976:106) in die sintesebenadering daarop dat die

slagoffer (en in die besonder slagoffervatbaarheid en -aandadigheid) dikwels 'n rol kan speel in die misdadiger se motiverings- en redeneringsprosesse voor misdaadpleging.

Hy beklemtoon dat teikenseleksie nie onwillekeurig plaasvind nie en dat slagoffers dikwels sorgvuldig uitgekies word. Volgens hom onderskei misdadigers tussen geskikte (aanvaarbare) en minder geskikte (onaanvaarbare) teikens en kan die misdadiger se gesindheid en houding teenoor sekere persone asook die slagoffer se eienskappe en gedrag, die keuse van teikens beïnvloed.

Soos Matza en Sykes, is Fattah (1976:108) ook van mening dat die meeste misdadigers geneig is om hulle oortredings te regverdig, ten einde die effektiwiteit van interne en eksterne sosiale beheermeganismes te verminder. Hierdie regverdigingsproses staan bekend as neutralisering en word deur Watson (1976:67) omskryf as "procedures for reallocating blame, guilt or responsibility away from a straight forward guilty-offender and innocent victim imputation". In aansluiting hierby beskou Fattah (1976:115) neutralisering as 'n proses waar 'n logiese verskoning vir misdadige gedrag gevind word. Hierdie proses bied aan die misdadiger die vryheid om te oortree sonder om die geldigheid of die grondigheid van die norme of samelewingsreëls wat ter sprake is, te ontken. Innerlike faktore soos inhibisies en gewete wat 'n individu van misdaadpleging kan weerhou, word op hierdie wyse geneutraliseer, terwyl selfblaming en skuldgevoelens terselfertyd verminder word. Aangesien navorsers soos Ekpenyong (1989:31) bevestig dat rowers ook hulle oortredings neutraliseer ten einde skuldgevoelens te vermy, geniet hierdie proses verder aandag.

Volgens die sintesebenadering word slagoffers se optrede dikwels deur oortreders as motivering vir hulle misdadige gedrag gebruik. In hierdie geval word die slagoffer se gedrag, kwaliteite en eienskappe as 'n verskoning vir misdaadpleging voorgelê (Fattah, 1976:108). Die slagoffer kan dus bewustelik of onbewustelik tot die motiverings- of neutraliseringsproses bydra (Schneider, 1982:17). Hierdie neutraliseringswyses, wat die ontkenning van die slagoffer (waartydens die slagoffer gedevalueer en meermale selfs geblameer word), die ontkenning van verantwoordelikheid en die ontkenning van besering insluit, geniet vervolgens aandag.

- **Ontkenning van die slagoffer**

Tydens die gebruik van hierdie neutraliseringstegniek word misdadige handeling op twee wyses as geregverdig beskou, naamlik deur die slagoffer te blameer of te devalueer. Devaluasie gaan gepaard met die toeken van sekere eienskappe aan die slagoffer wat die slagoffer as

waardeloos beskou of gedegradeer as 'n "slegte" persoon wat viktimisasie verdien. Seksisme en rassediskriminasie kan byvoorbeeld daartoe lei dat geredeneer word dat die viktimisasie van vroue en individue van ander rasse geregverdig is. Deur 'n vrou te dehumaniseer tot 'n seksobjek of die "swakker" geslag, maak die oortreder dit vir hom makliker om misdadige optrede teenoor vroue te neutraliseer. Fattah (1976:120-121) is ook van mening dat swart persone die viktimisasie van wit persone regverdig op grond van vroeëre diskriminasie en uitbuitingspraktyke wat bestaan het. Barkan (1997:197) wat die siening onderskryf, poneer dat indien misdaadpleging op bogenoemde wyse geregverdig word, haatmisdade dikwels 'n uitvloeisel daarvan is: "People about to commit hate crimes might reason that their targets are less than human and thus deserve to be (victimized) beaten". Fattah (1979:206) verwys hier na "kultureel-legitieme slagoffers" waar individue van 'n spesifieke geslag en ras byvoorbeeld as legitieme objekte vir viktimisasie beskou word.

Tydens 'n motorvoertuigkaping kan devaluasie op grond van stereotipes, vooroordele en diskriminasie moontlik ook misdaadpleging fasiliteer en daartoe lei dat viktimisasie as wettig of aanvaarbaar beskou word. Indien die potensiële slagoffer tot 'n sekere geslag of etniese groep behoort, kan hierdie eienskappe kwesbaarheid vir motorvoertuigroof verhoog. Fattah (1976:109) beklemtoon dat indien slagoffers gedehumaniseer word (m.a.w. sekere kwaliteite word aan die slagoffer toegeskryf om hom of haar in diskrediet te bring), die misdadiger gedesensitiseer word ten opsigte van die skade wat aan die slagoffer veroorsaak word. Enige empatie of meegevoel wat die misdadiger moontlik kan toon, word dus deur middel van neutralisering of regverdiging uit die weggeruim. Hierdie herdefiniëringsproses waar misdaad as geregverdig beskou word, kan moontlik ook as verklaring dien vir die geweld wat dikwels met motorvoertuigkapings gepaard gaan.

Verantwoordelikheid word ook ontken deurdat die oortreder homself as 'n slagoffer van sosiale ongeregtigheid sien (Fattah, 1976:123). Die feit dat wettige geleenthede nie altyd tot 'n misdadiger se beskikking is om byvoorbeeld 'n motorvoertuig te koop nie, kan byvoorbeeld daartoe lei dat individue wat motorvoertuie besit, uit wraak geviktimizeer word. Fattah (1976:124) bevestig dan ook dat "the resentment over economic exploitation acts in many cases as means of auto-legitimization". Sykes en Matza (1957:668), wat oorspronklik hierdie neutraliseringstegniek geïdentifiseer het, het dan ook spesifiek met betrekking tot roof gepostuleer dat: "Robin Hood and his latter day derivatives such as the tough detective seeking justice outside the law, still capture the popular imagination, and the delinquent may view his acts as part of a similar role".

Kwesbaarheid op grond van ras en geslag is egter nie die enigste aspek wat daartoe lei dat die slagoffer misken of ontken kan word nie. Die slagoffer toon dikwels gedrag of eienskappe wat dit vir die misdadiger moontlik maak om 'n misdaad soos motorvoertuig-kaping te regverdig. Volgens Fattah (1976:108) gebeur dit dikwels dat die misdadiger, as gevolg van die slagoffer se optrede, die skuld of verantwoordelikheid vir viktimisasie na die slagoffer verskuif. Slagoffers wat viktimisasie presipiteer deur byvoorbeeld nie die deure van 'n motorvoertuig te sluit nie of wat op enige ander wyse tot viktimisasie bydra of dit vergemaklik, kan as 'n agent vir neutralisering of die regverdiging van die misdaad gebruik word. Die gedrag van die slagoffer word dus as verskoning vir viktimisasie gebruik en die misdadiger kan redeneer dat die individu daarvoor gevra het en dus verdien om geviktimizeer te word. Die slagoffer word as die "wringdoer" beskou en sodoende kan die misdadige optrede geneutraliseer word.

- **Ontkenning van besering**

Ontkenning van besering is 'n verdere neutraliseringstegniek wat volgens Fattah (1976:118) 'n rol kan speel in die desensitisering van oortreders ten opsigte van die skade wat as gevolg van viktimisasie gely word. Deur byvoorbeeld te redeneer dat die meeste slagoffers in elk geval hulle motorvoertuie verseker, kan as motivering dien om 'n misdaad soos motorvoertuigkaping te pleeg. Beekman en Daly (1990:16) asook Kroese en Staring (1994:5) bevestig die gebruik van bogenoemde tegniek en maak die afleiding dat misdadigers motordiefstal en in effek dan ook motorvoertuigkaping as 'n "slagofferlose misdaad" beskou, aangesien eienaars deur versekeringsmaatskappye vergoed word.

Volgens Fattah (1976:114) gaan neutralisering misdaad vooraf en dra daartoe by dat desensitisering plaasvind. Sodoende word die krag van geïnternaliseerde sosiale sanksies van die gewete of morele inhibisies oorkom en van skuldgevoelens ontslae geraak. Neutralisering, veral waar misdaadpleging geregverdig word op grond van slagofferkenmerke, kwaliteite of gedrag, maak dus nie net misdaad moontlik nie, maar bepaal ook die keuse van die slagoffer. Dit kan 'n verklaring bied waarom 'n misdaad soos motorvoertuigkaping teen 'n spesifieke persoon gepleeg word.

2.3.3.3 Evaluering van die sintesebenadering

Min navorsers het tot dusver gepoog om die proses van teikenseleksie en die rasionaal vir die keuse van 'n spesifieke slagoffer as teiken te bepaal. Fattah analiseer juis hierdie proses en met behulp van die sintesebenadering wys hy daarop dat die subjektiewe persepsies van

misdadigers en die rol wat persepsie (van bv. kwesbaarheid en aandadigheid) in teikenseleksie speel, nie onderskat moet word nie. Deur te fokus op misdadigerpersepsie asook die rol wat die slagoffer in neutralisering en uiteindelik die selektering van 'n spesifieke slagoffer speel, bied Fattah 'n moontlike verklaring waarom sekere slagoffers as meer geskikte teikens vir viktimisasie as ander persone beskou word (Strijdom & Schurink, 1992:44).

In teenstelling met Cohen en Felson wat gemotiveerde oortreders as 'n gegewe aanvaar, poog Fattah (1976:105) om aan te toon hoe die slagoffer se gedrag, kwaliteite en eienskappe as motivering en regverdiging vir viktimisasie kan dien. Vanweë die feit dat navorsers soos McCaghy (1985:74) bevestig dat rowers hulle lewenswyse ondersteun deur geverbaliseerde motiewe wat misdaad regverdig, is dit nodig dat daar gelet word op die rol wat slagoffervatbaarheid en -aandadigheid in die neutralisering van 'n misdaad soos motorvoertuigkaping speel.

Fattah (1979:204) is van mening dat die analisering van hierdie desensitiseringsproses lig kan werp op die kragte wat daartoe aanleiding gee dat individue sonder enige empatie teenoor die slagoffer reageer en geen skuldgevoelens ten opsigte van die misdaad ervaar en betoon nie. Hierdie benadering kan ook aangebied word as 'n moontlike verklaring vir die rede waarom kapers slagoffers koelbloedig tydens 'n motorvoertuigkaping doodskiet.

Die sintesebenadering hou ook rehabilitasiewaarde in. Deur misdadigers bewus te maak van die slagoffers, hulle te sensiteer ten opsigte van slagoffers se bestaan en die beserings wat slagoffers opdoen, kan hulle neutraliseringstegnieke oneffektief gemaak word. Sodra dit gebeur, moet hulle die samelewingsnorm ten opsigte van hulle gedrag erken. Deur byvoorbeeld ook individue se houding jeens sekere sosiale groepe te verander, kan hierdie vorm van neutralisering moontlik uitgeskakel en sekere misdade selfs voorkom word.

Die sintesebenadering word egter ook gekritiseer op grond van verskeie faktore. Soos Matza en Sykes, is Fattah (1976:121) van mening dat neutralisering misdadige gedrag voorafgaan en misdaad moontlik maak. Alhoewel navorsers soos Akers (1977:12) bevestig dat morele voorskrifte eers geneutraliseer moet word alvorens 'n misdaad gepleeg kan word, is Hirschi (1969:25, 207) van mening dat neutralisering ná viktimisasie plaasvind en dat Fattah (asook Matza en Sykes) geen bewys kan lewer van hulle aanname dat dit voor misdaadpleging plaasvind nie.

Navorsers soos Conklin (1998:244) en McCaghy (1985:73) wys daarop dat die rol van

neutralisering in misdaadpleging meer kompleks is as wat beheerteoretici aanvaar en dat meer navorsing nodig is alvorens uitsprake hieroor gemaak kan word. Conklin (1998:244) maak egter in die verband die volgende opmerking: "The accounts that people give after the fact for violating the law might, however, reflect the reasoning they engaged in before breaking the law". Redenering voor misdaadpleging en veral die mate waarin die slagoffer se kenmerke en gedrag hierdie redenasieproses kan beïnvloed, is dan ook 'n aspek wat in die onderhawige studie nagevors sal word.

Na aanleiding van die bevindings verkry uit 'n longitudinale studie ("National Youth Survey"), meld Agnew (1994:572) dat neutralisering tot geweld aanleiding kan gee. Vanweë die feit dat motorvoertuigkapings dikwels met geweld gepaard gaan, is die rol van neutralisering in die onderhawige studie van groot belang.

Indien aanvaar word dat neutralisering wel voor misdaadpleging 'n rol speel, dui neutraliseringsteorieë soos dié van Matza en Sykes asook dié van Fattah, nie aan of neutralisering noodsaaklik is indien dieselfde misdaad herhaaldelik gepleeg word nie (Sheley, 1975:14). 'n Spesifieke neutraliseringstegniek kan byvoorbeeld op een stadium as genoegsame motivering dien om 'n spesifieke misdaad te pleeg, terwyl dit nie noodwendig op 'n ander stadium en onder ander omstandighede die geval sal wees nie. Die doel van die ondersoek is egter nie om die misdadiger se motief of al die kognitiewe prosesse wat voor misdaadpleging ter sprake is, te verstaan nie, maar om te bepaal of slagoffereienskappe en -gedrag 'n rol in misdadigermotivering en neutralisering speel.

Strijdom en Schurink (1992:44) kritiseer Fattah op grond van die feit dat aannames in die sintesebenadering gebaseer is op viktimisasie-opnames sonder dat onderhoude met misdadigers gevoer is om hulle perspektief of die werklike herdefiniëringsproses tydens neutralisering te analiseer. Curren en Renzetti (1994:226) sluit hierby aan en poneer op grond hiervan dat neutraliseringsteorieë min empiriese ondersteuning ontvang. Viano (1976: 108) wat ook bogenoemde onderskryf, beklemtoon dat interne en eksterne beheer- of weerhoudingsfaktore van een persoon tot die volgende en van een misdaad tot die volgende een verskil en dat meer navorsing wat op individuele onderhoude met misdadigers gebaseer is, in die verband nodig is. In die onderhawige studie is een van die oogmerke om hierdie punt van kritiek te ondervang, deurdat persoonlike onderhoude met kapers gevoer sal word ten einde hulle motivering en rasionaal vir teikenseleksie te bepaal.

Curren en Renzetti (1994:222) bevraagteken ook of die variasies in misdaadkoerse nie aan

individue se beter vermoë om te neutraliseer, toegeskryf moet word nie. Neutraliserings-teoretici neem ook nie die invloed van die sosiale struktuur en strukturele beperkings soos ekonomiese faktore op neutralisering in ag nie. Strijdom en Schurink (1992:44) wys in aansluiting hierby daarop dat Fattah se sintesebenadering die belang van ander faktore, soos om op 'n gegewe tyd op 'n spesifieke plek te wees asook potensiële slagoffers se assosiasie met spesifieke persone, misken. Die roetine-aktiwiteitsbenadering van Cohen en Felson wat reeds aandag geniet het, ondervang egter hierdie punt van kritiek.

Kritiek wat Sykes en Matza (1957:669) self geopper het, naamlik dat meer navorsing met betrekking tot die differensiële verspreiding van neutraliseringstegnieke in terme van ouderdom, geslag, sosiale klas en etniese groepe nodig is, is ook in die geval van die sintese-benadering ter sprake. Die feit dat Sykes en Cullen (1992:337) asook Sykes en Matza (1957:669) daarop wys dat verskeie neutraliseringstegnieke tydens eiendoms- en gewelds-misdade gebruik word, regverdig ook verdere navorsing met betrekking tot neutralise-ringstegnieke wat tydens spesifieke misdade ter sprake is.

Die invloed van ander tegnieke soos om te redeneer dat misdaad noodsaaklik is vir oorlewing ("defences of necessity") en/of dat misdadigers op die voordele wat misdaad inhou geregtig is ("claims of entitlement"), moet ook aandag geniet (Conklin, 1998:238, 240). In hierdie verband moet ook ag geslaan word op McCaghy (1985:71) se aanbeveling dat navorsers moet poog om 'n onderskeid tussen verskonings en regverdigings te tref.

Curren en Renzetti (1994:224) beklemtoon ten slotte dat neutraliseringsteoretici geen verklaring bied vir die rede waarom individue misdaadpleging in die eerste instansie aantreklik vind nie. Die rasonale-keuseperspektief, waar die voor- en nadele van misdaad-pleging teen mekaar opgeweeg word, ondervang egter hierdie punt van kritiek.

2.4 SLOTBESKOUIING

Vanweë die feit dat teorieë met betrekking tot die rol van slagoffervatbaarheid en veral slagofferaandadigheid in misdaadpleging beperk is, is enkele tipologieë waar hierdie temas as kriteria vir klassifikasie gebruik is, uitgelig ten einde 'n raamwerk vir analisering in die onderhawige studie te bied. 'n Tipologie gebaseer op slagofferaandadigheid tydens motorvoertuigkaping is geformuleer ten einde die navorsing te rig, terwyl enkele viktimologie- en kriminologieteorieë wat die invloed van situasionele faktore op misdaadpleging beklemtoon, ook aandag geniet het. Die rasonale-keuseperspektief (wat op besluitnemingsprosesse en

kostevoordeelanalises wat *modus operandi* en teikenseleksie kan beïnvloed, fokus), die roetine-aktiwiteitsbenadering (wat 'n individu se potensiaal of risiko vir viktimisasie aanspreek) asook Fattah se sintesebenadering (wat verduidelik hoe slagoffereienskappe en -gedrag gebruik kan word om misdaad te regverdig), is in hierdie hoofstuk uiteengesit. Verder is elemente wat met motorvoertuigkaping in verband gebring kan word, deurlopend uitgelig om as teoretiese onderbou vir die onderhawige studie te dien.